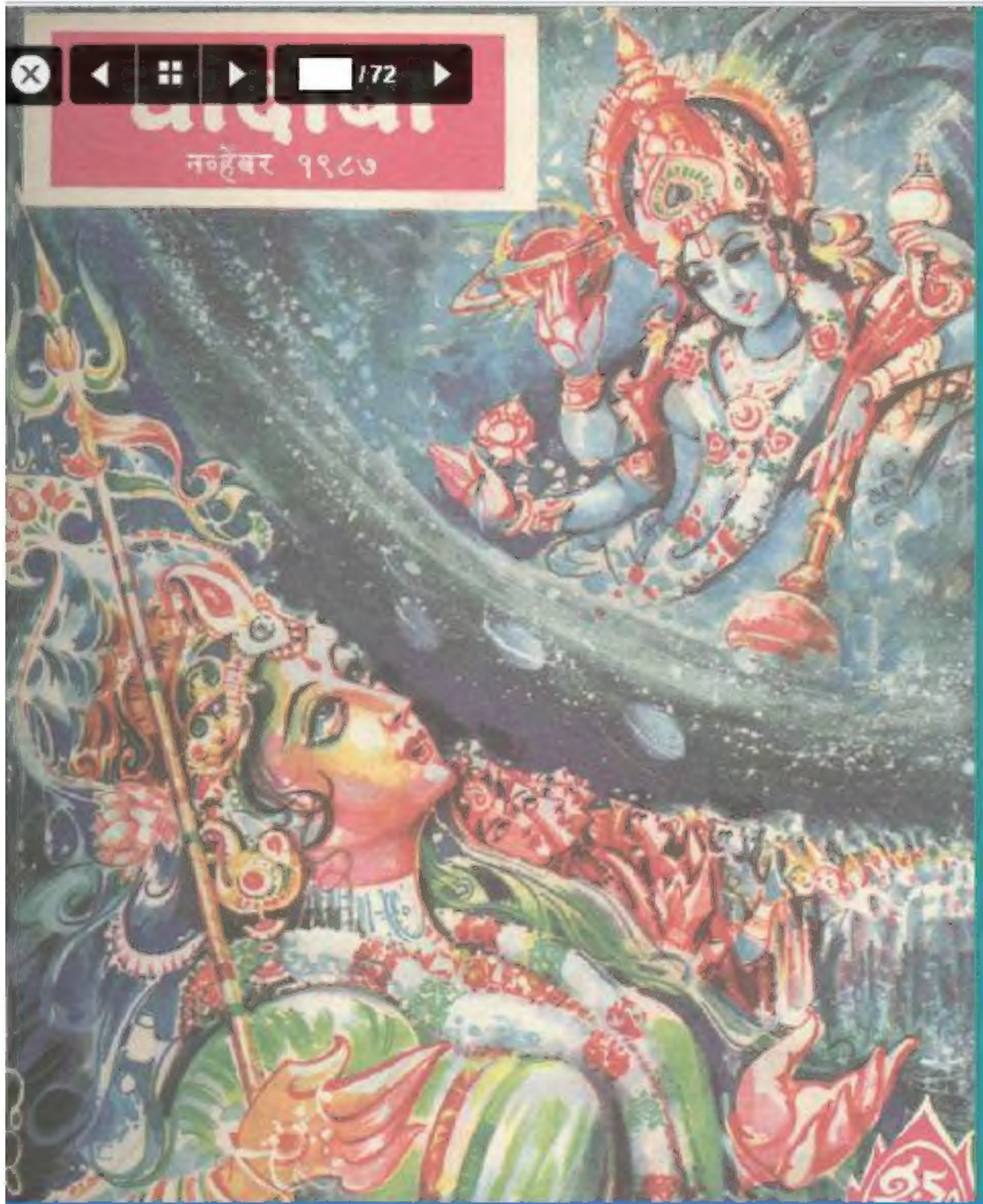

नवंबर १९८७

आलोचना यादी कुणीच होणारी
 गिफ्ट (उपकार)च असायला पाहिजे
 (प्रत्येकाकडे लक्षात घ्यावयाचा असतो)
 आत्मचरित्र किंवा जीवनीच घ्यायला
 ह्याचकरिता गिफ्टच (उपकार)च घ्यायला
 (प्रत्येकाकडे लक्षात घ्यावयाचा असतो)
 किंवा कितीही काहीही घ्यायला
 (प्रत्येकाकडे लक्षात घ्यावयाचा असतो)
 कितीही काहीही घ्यायला
 (प्रत्येकाकडे लक्षात घ्यावयाचा असतो)

एकदा

चांदोबातील नदी

मिक्कीची साहसयात्रा

जगातील जाणतेही माजरे करणारे माझी मिक्की एक वेगळा मिक्की नावाच्या एका माजरीने केली. जगात भ्रमण करतानाच त्याने एक पोलीस अधिकारी बेल फ्रि मि जतरावरील एका परिवार कुटुंबाला भेटायला गेला असता आपली ही माजरी तिथेच बसलेली परत आता परतु हा प्रवास करून १२ महिन्यांनी मिक्की आपल्या मानकाकडे परत आले.

स्वप्न साकारते

पश्चिम जर्मनीतला २२ वर्षांचा डेव्हिड भारत व इतर देशांत भ्रमण करायचे स्वप्न पहात असे. परंतु रस्त्या-तऱ्या एका अपघातातून त्याचे कपडेबाहुन घालने शरीर वृद्ध झाले. पण तो आपले स्वप्न बिहरला म्हणता? नाही, त्याने भारत व इतर देश भ्रमण ५०,००० कि.मी. चा प्रवास नाकाच्या खुर्चीच्या सहाय्याने पूर्ण केला.

पोतार कापणारे उत्तम बंधू

हे बंधू काय आहे? पोलादी करवत? बंधू? सुरी? नाही. पावणी काहीच नाही. बंधू आहे 'पाणी'! आवाजाच्या वेगळ्या तिप्पट वेगाने, पाण्याच्या वेगळ्या पातळ घरात आघात करून पोलाद कापता येते - तिही पोलाद कापण्याच्या इतर प्रकारांहून नितीवरी सहजगणे!

हात जाबोल तिथे आण!

युक्रेनियामधील १३ वर्षांचा एक विद्यार्थी ज्या बसठूला हात लावील तिला नाग लावले. त्याच्या केवळ स्वप्नाने पुस्तके, कपडे, कपडे आदीच्या भवित्त्याने पडतात. जे मुलाचा हॉस्पिटलमध्ये केलेले रशियन शास्त्रज्ञ व डॉक्टर

निशाकर

दण्डकारण्याजवळ ह्या मुनिवाडीनेकडे प्रसिध्द सायाची एक स्त्री रहात असे. तिचा मुलगा निशाकर ह्या मंदबुद्धि, लोडकर व अयोग्य वर्तन करतारा होता.

एक दिवस निशाकर अजानक बेवत्ता झाला. त्याच्या आईने खूप शोक केला पण व्यर्थ !

काही वर्षे निघून गेली. अमिष्टा एका मुनिवाडीकेंतून अंत अस्ता रस्त्याच्या बाजूला अगनेच्या विहिरीतून तिचा कुणा बाणसाचा आवाज ऐकू आला. विहिरीचे तोंड तका धोंड्याने झाकलेले होते. तिने आश्चर्याने कडीजवळ तोंड नेऊन म्हटले- "विहिरीचे तोंड कोणीतरी दगडाने झाकले आहे."

त्याच वेळी विहिरीतून निशाकराचे ह्याक मारली- "आई !" आपल्या मुलाचा आवाज आळवून अमिष्टेने आसपासच्या लोकांना घडतीला बोलावले व थोंडा बाजूला सारून निशाकराचा विहिरीबाहेर काढले.

निशाकराच्या खोंड्याला कंटाळून कोणीतरी त्याचा विहिरीत द्यालून देऊन तर धोंडा देवला. विहिरीत राहून आवाऱ्याची फळे, कंदपुळे आता आपले दिवस घालवत निशाकर खोल विचारात बुडून गेला - आपली अशी दुर्गति कशापूर्वी आली? अशा प्रश्नाने ध्यान साधण्याचा परिणाम म्हणून त्याला आपल्या पूर्व जन्मांनी माहिती कळू लागली. आणि त्याला संसृष्टि असे की पूर्वजन्मीच्या पापामुळेच आपली अशी दुर्गति झाली. मग काय? मन पुर्णतः निर्मग होऊन तो विहिरीबाहेर आला. यानंतर त्याने कडीज तफ केले आणि तो एक महाभूति व त्रिकालगामी म्हणून प्रसिद्ध झाला.

ताडिताचे महासय

गंगाराम ताकाच्या एका डाकूने राज्याचा सजिना लुटला आणि सर्व संपत्ति घरात एका गुप्त जागेत लपवून ठेवली. नंतर जोराळा पकडल्यासाठी राजा काय योजना बाबत आहे हे आजमावण्यासाठी वेप बदलून तो पुन्हा राजधानीत आला.

डाकू एका घर्मशाळेच्या समोरून जात होता, तेवढ्यात त्याची नजर घर्मशाळेच्या कुठ्यावर झोपलेल्या एका साधूवर पडली. गंगारामने ऐकले होते की साधू-संतांना काही सिद्धि अवगत असतात आणि त्यांच्याजवळ ज्या काही वस्तु असतात त्या सिद्धिनी नवि-मंचित झालेल्या असतात. या साधूजवळील जशी एकादी वस्तु हस्तगत करावी-मा उद्दे-शाने चोरपावलांनी तो त्या साधूजवळ येऊन शोध लागला. साधूच्या डंडावर बांधलेला एक ताईत त्याला विसला आणि हळूच तो सोबून येऊन त्याने आपल्या डंडावर बांधला.

आणि काय कायच! बुध्द-मात्र झपा-तो जोरजोरात जोरहू लागला-मीच तो डाकू गंगाराम ! राज्याचा सजिना तोच लुटला होता !

आपल्या तोंडून जापोबापच सत्य बाहेर पडत असल्याचे पाहून गंगाराम घाबरला आणि त्याने तो ताईत काढून दूर फेंकून दिला. परंतु तो सितकथाच गतीने घेतत येऊन त्याच्या हातावर बांधला गेला. याप्रकारे दोन-चार वेळा घडल्यावर तो कटाळला. ह्या गोंघळ चालू असतानाच त्या रस्त्यावरून जाणारे राजाचे धिपाई तिचे पोचले व त्याला पकडून स्वेतून राजाकडे घेऊन गेले.

धिपायांच्या तोंडून सर्व हकीकत जागून राजा म्हणाला- "हे गहा, कोणताही चोर जसं स्वतःला चोर म्हणवून घेत नाही. तरीही याच्या ताराची मजती घ्या. ह्या जर

खोट बोलत असेल तर याचं डोकं कापून ते गहाच्या दारावर टांगून ठेवीन."

राजाच्या आज्ञेने शिपाई गंगारामच्या घरी गेले व लुटलेला माल बेकनन परत आले.

हे पाहून मोठ्या विस्मयाने राजा म्हणाला—"हा डाकू गंगारामच आहे यात काही संदेह नाही. पण तो ज्या प्रकारे खरं बोलत आहे ते गहाचा सामागे कांही रहस्य आहे असे मला काटते. ते रहस्य सापडे-पर्यंत मला कैदखान्यात ठेवा.

त्याच दिवशी रात्री पहारेकऱ्यांशी दोस्ती करत गंगाराम त्याला म्हणाला—"हा ताईत मोठा गुणकारी आहे. एकदा आपल्या

दारावर बांधून तर बघ. तुला स्वतःलाच त्याचं महात्म्य कळेल."

पहारेकऱ्याने हातावर ताईत बांधली आणि बोलू लागला—"पहान्यावर असतांना मी नेहमी सोपतो, पण अगुनपर्यंत ही गोष्ट कोणाच्या लक्षात आली नाही. कारण मला की-बोळे उगडे ठेऊनच गाव सांगू शकतो."

पहारेकऱ्याच हे रहस्य कळल्यावर गंगाराम मध्यरात्री तुळ्याचे गज बाकवून पळून गेला.

सकाळ होताच पहारेकऱ्याला खरा प्रकार कळला आणि राजाकडे जाऊन त्याने कबुली दिली—"महाराज, गंगाराम डाकू पळून गेला आणि हे सर्व माझ्यामुळेच झाले."

पहारेकऱ्याचे बोलणे ऐकून राजाने रागावून विचारले—"तू त्याला का पळून जाऊ दिलेस?"

"अब, त्याने माझ्या हाती जो ताईत दिला त्याच्या प्रभावामुळे मी आपल्या मनची गोष्ट त्याला सांगितली." असे म्हणून ताईत काढून त्याने राजाच्या हाती दिला.

"राजाने ताईत दूर फेकून दिला, पण तो परत येऊन राजाच्या हाताना अमेटला गेला. राजाच्या लक्षात आले की तो दुसऱ्या कोणी हाती घेतल्यासच त्याची सुटका होईल. ही गोष्ट लक्षात आल्या-

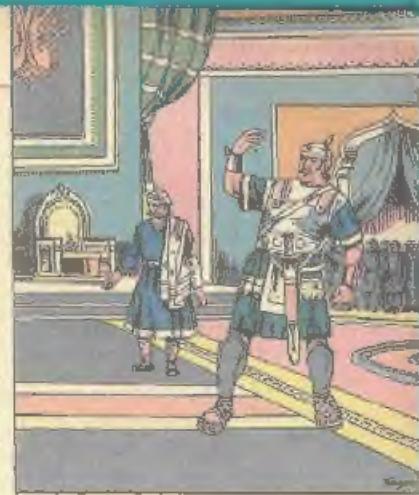
बरोबर राजाने ठरवले की एक दिवस ताईत आपल्याजवळ ठेवून जनता व राज्य-कर्मचारी यांचे आपल्याबद्दल काय मत आहे हे समजून घ्यायचे.

दुसऱ्या दिवशी राजाने सभा बोलवली. सभासदांपैकी एकाला बोलावून त्याच्या हाताला ताईत बांधली. त्याबरोबर तो माथूस उच्च स्वराने बोलू लागला—"आपण ज्या दिवशी प्रजेवर कारांचा जास्त बोझ न टाकता शासन करू लागाल, त्या दिवसा-पासून आम्ही आपणाला खऱ्या अर्थाने एक 'महाराजा' मानू."

पार्श्वर राजाने ताईत एका विवावाच्या हातावर बांधली. तो म्हणाला—"जामच्या-कटून कसून काम करून घेऊनही जामच्या कुटुंबाच्या निर्वाहापुरतेही बेतम न देणाऱ्या राजाची आम्हाला पूर्णा येते."

शेवटी सेनापतीवर प्रयोग केला तेव्हा तो म्हणाला—"मला विलासी जीवन फार आवडते. मी जर सिंहासनावर बसू शकलो तर मला काय धनकष्ट होईल!"

या घटनेने राजाचे मन व्याकुळ झाले. त्या रात्री राजाच्या झोप जाली नाही. जनतेच्या कल्याणासाठी अनेक कामे करूनही प्रजेच्या मनात आपत्तावादळ आवरपाक नाही. राजकर्मचारींना बेळगेळी बेतनवाड दिली तरी त्यांचा सतोष नाही, राजाबद्दल

इतकी निष्ठा दाखवणारा सेनापतीही मनोमन आपला हेंचच करतो. काय? याच लोकांवर मी इतके विस्मयित विसवलो!... याच गोष्टींच्या विचाराने राजा दुःखी झाला.

सकाळ होताच राजाने मंत्राला बोलावून बसले. त्याला सर्व हुकूमत सांगून राजा म्हणाला—"बंत्री महोदय, कुणास ठाऊक का-पण, माझ्या मनात राज्य शासनावद्दल चिरनित चरण होत आहे."

मंत्राला करीत मंत्री म्हणाला—"बघ, या सर्व व्यथांचे कारण तो नतदृष्ट ताईत आहे. किनाऱ्यावर उभे राहून पाण्याच्या खोलीचा अंदाज घेत रहावा त्याप्रमाणे माणसांच्या मनांतली रहस्ये जाणून घ्यायचा

प्रयत्न करणे-ही आपलो चुक आहे. आपण सर्वात जगोदर त्या ताईसासुन आपली मुटका करून घ्या. मग सर्व काही जाणो-आपण झेकडाकू होईल."

राजाचा हा सल्ला चबला. त्याने मंजरील प्रत्येकाकडे बघावून ताईत घेऊन करण्याची विनंति केली. परंतु मातापर्यंत त्याचा सहिना माहीत झाल्यामुळे कोणीही तो ताईत स्वीकारायला तयार होईना.

राजा मनोमन चिदुन शेजा आणि त्याने नगरात अशा आशयाची दवडी पिटवली की-जां कोणी हा ताईत हातावर बांधून घेईल त्याला मोठे बक्षिस मिळेल. तरीही कोणी पुढे आले नाही. आता तो ताईत म्हणजे राजापुढील बोट प्रयत्नचिन्ह बनले. राजकाळात राजा सर्वकाळ मग्न असे, पण त्याच्या तोंडून कोणतीही गोष्ट लपून राहिलीना.

धवडी राजाने मंज्याला हे सांगून भटले- "महोदय, आता आपणच काही उपाय शोधून काढा."

बादर मंज्याने तीन दिवसांची मुदत मागून घेतली आणि तो तेवून निघून गेला. तिसऱ्या दिवशी एका व्यक्तीला घेऊन मंत्री राजासमोर हुजूर झाला आणि म्हणाला- "मन्नु, हा माणूस ताईत हातात बांधून घ्यायला तयार आहे. आपण तो याच्या हातावर बांधावा."

राजाने ताईत त्या माणसाच्या दंडावर बांधला, पण त्या माणसाच्या तोंडून एक गळदही बाहेर पडला नाही. त्याला ठरलेले बक्षिस देऊन राजा म्हणाला- "मी आजपर्यंत अशाच व्यक्ती पाहिल्या की ज्या ताईत बांधल्यावर तो मनातल्या सगळ्या गोष्टी सहास्रद बोलू लागल्या. आपण तर कोणी महानुभाव दिसता, म्हणूनच या ताईताचा आपल्यावर काहीच प्रभाव पडला नाही."

हे ऐकून मंत्री हसून म्हणाला- "मन्नु, हा कोणी महानुभाव वगैरे नाही. हा एक मुका माणूस आहे. याच्याशिवाय तो ताईत बांधून घेण्याची हिंमत कोणातच नाही!"

रसिक ग्रामाधिपती

गुरूकुलात आपले शिक्षण पूर्ण करून विद्याभूषण नावाचा एक तरुण आपल्या गावी परत आला. त्याचे आई-वडील वृद्ध होते, म्हणून शेती-वाडीचे आपले काम वाटून तो आई वडिलांची सेवा करू लागला.

विद्याभूषण एक अभिजात कवी होता. त्या ग्रामीण वातावरणात त्याला अशी काही प्रेरणा मिळाली की आपल्या विद्या-तीव्रते वेळोवेळी तो काव्य-रचनेत मग्न राहू लागला. दोन वर्षांत त्याने अशा प्रकारे एकूण वारा काव्ये लिहिली.

"शेतीवाडीचे काम सभातून, माता-पित्याची सेवा करून, दोन वर्षांत बारा काव्ये लिहिणे-म्हणजे सामान्य माणसाचे काम सव्हे."-असे म्हणून त्याचे आईवडील नेहमी त्याची स्तुति करीत.

त्यावर विद्याभूषण म्हणे- "रसिक श्रेयांच्या प्रवासेनेच काव्याचे सारे सार्थक

होते. आपल्या गावात या काव्याला श्रोता नाही. जन्म मापूळचे हळूहळू माती प्रति-भाही कमीकमी होत चालली आहे."

हे ऐकून विद्याभूषणचे बळीक सहानु-भूतीने म्हणाले- "बाळा, काव्याला राजा-श्रयाचीच अरी आवश्यकता बसते. तुझ्या काव्यांतील एक उत्तम काव्य निवडून, राज-बाणीत पाऊन पुढे राजाजस बांधून दाखव."

"बाबा, माझं प्रत्येक काव्य मला चांगलेच वाटतं. माझ्या काव्यांपैकी उत्तम काव्य निवडण्यासाठी मला दुसऱ्या कोणाची तरी मदत हवी. पण या गावात मला मदत करण्यासारखा कोणीही नाही." मुलगा उत्तरला.

"का घरं नाही? आपल्या गावचा ग्रामाधिपती नाही का?" बडाल म्हणाले.

काव्याबद्दल बोबीकार अभिप्रायी असणारी एक व्यक्ती त्या गावात होती-

जकेक. नू आपल्या बुद्धिचालुपनि ग्रामाधिपतीला माध्यम बनवून आपलं काम साधून ये."-असे म्हणून त्यांनी मुलाच्या कानात काहीतरी सांगितले.

वडिलांच्या सूचनेप्रमाणे विद्याभूषणने एक एक करून आपली सगळी काव्ये ग्रामाधिपतीसमोर वाचून दाखवली. पहिलं काव्य वाचल्या बरोबरच-"वा, वा! काय बद्दमूत काव्य आहे. राजमावतता मिळवायला हेच एक काव्य पुरेसं आहे." असं म्हणत ती स्तुति करू लागला.

तरीही विद्याभूषण म्हणाला-"राजा-कडून प्रशंसा मिळवायला कशा प्रकारचं काव्य निवडावं-काही समजत नाही. आपण सर्वथेच आणि रसिक आहात. तेव्हा या इतर काव्यांचेही आपण आपला अभिप्राय सांगावा." असे म्हणून विद्याभूषणने आपली बाकीची सर्व काव्येही ग्रामाधिपतीला ऐकवली.

विद्याभूषणाच्या तोंडून हे ऐकून ग्रामाधिपती फार खूष झाला. त्याने ती सर्व काव्ये लक्ष देऊन ऐकली. परंतु त्यापैकी एकही काव्य पहिल्या नंबर देण्यासारखे त्याला वाटले नाही. त्यातलं एक तर अगदीच हलक्या दर्जाचं वाटले.

सर्व काव्ये ग्रामाधिपतीला ऐकवण्यात विद्यापतीने योन महिने घालवले होते.

ग्रामाधिपती. परंतु हे महाशय फक्त हुकूम-कुलुप्ता कविता व गीतांचेच भोक्ते होते.

तो वडिलांना म्हणाला-"ग्रामाधिपती खरा रसिक नाही, त्याला आपलं काव्य वाचून दाखवायची माहीत ह्छा नाही. वाचून दाखवून तरी योग्य निवड होणं शक्य नाही."

विद्याभूषणाच्या वडिलांना काव्याबद्दल फारशी माहिती नव्हती, परंतु अनुभवाने त्यांचे व्यवहारज्ञान चांगले होते. त्यांनी समजावले-"हे बंधू बाळा, बुद्धिमान माणूस समुद्राच्या वाण्यानेही शेती करू जकेल, मूलां कडून काव्य रचना करवू

ग्रामाधिपतीचा अभिप्राय ऐकल्यावर तो आपले काव्य घेऊन राजधानीकडे रवाना झाला. योगायोगाने राजाची बेटही इतक्यात त्याचा मधेच बाबत राजा म्हणाला-"भाड्यासाठी इतक्या सुंदर काव्याची निवड करणाऱ्या तुमच्या ग्रामाधिपतीचाही गोदय केला पाहिजे."

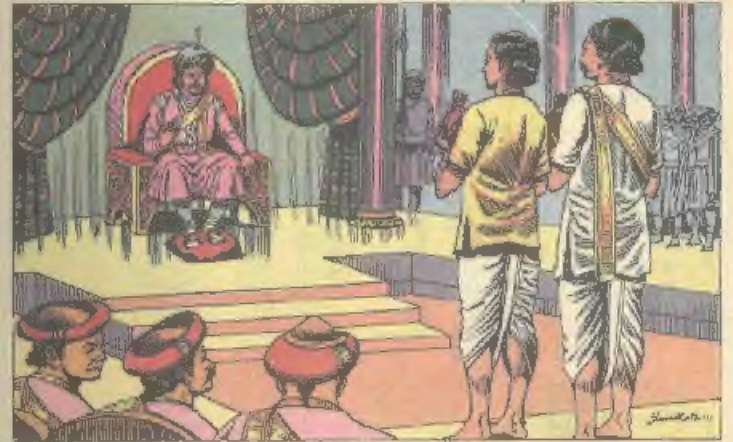
पंच दिवस राजाने विद्याभूषणचे काव्य ऐकले. आणि त्याची स्तुति करीत राजा म्हणाला-"तुझ्यात महाकवि बनण्याची लक्षणे भरपूर दिसतात. तुझ्या आणि काही रचना जाहेत?"

"प्रभु, मी कित्येक काव्ये केही आहेत. ती माझी काव्ये मला तितकीशी आवडली नाहीत, हे स्वाभाविकच नाही का? आणि आपल्यासाठी रसिकाला मानवतील अशीच काव्ये निवडणे हे योग्यच नव्हे का? राजाचे बोलणे ऐकून ग्रामाधिपतीला या निवड-कर्मपात मला आमच्या प्राकावि-

पतीची खूबच मदत झाली. बाकी बाकीची काव्ये या काव्यांच्या तोंडीची नाहीत." विद्याभूषण पुढे आणि काही बोलण्यात त्याचा मधेच बाबत राजा म्हणाला-"भाड्यासाठी इतक्या सुंदर काव्याची निवड करणाऱ्या तुमच्या ग्रामाधिपतीचाही गोदय केला पाहिजे." असे म्हणून राजाने तत्काळ ग्रामाधिपतीला बोलावणे पाठवले.

दुसऱ्या दिवशी ग्रामाधिपतीचा राजाने भव्य सत्कार केला आणि विद्याभूषणने राजाशी ज्या गोष्टी केला त्याही त्याला सांगितल्या.

राजाचे बोलणे ऐकून ग्रामाधिपतीला सत्कारे वाटायला हवा होता, परंतु त्याऐवजी

रत्नाला तो म्हणाला—“मनु, विद्याभूषणने सर्वप्रथम आपल्याला जे काव्य ऐकवले ते मला मुळीच आवडले नव्हते. हो जे काव्य पसंत केले होते ते जर आपण ऐकले असते तर हा सन्मान मला अधिक हर्षदायक वाटला असता.”

यानंतर ग्रामाधिपतीला अतिथी-शालेत पाठवून राजाने विद्याभूषणाचा अर्थ विचारला—“ग्रामाधिपतीने मला नवून काव्याची निवड केली ते संपुष्टात जे काव्य त्याला मुळीच आवडले नाही ते तू मला ऐकवलेस. याचा काय अर्थ?”

“महाराज मी बापणाबळ इतकेच सांगितले की, काव्य निवडण्यात मला ग्रामाधिपतीची मदत झाली. मी जस तर नाही सांगितले की—त्याला जे काव्य आवडले त्याचीच मी निवड केली? ग्रामाधिपतीची वाचन कोकत्या युगांतलीच कोकत्या संताचीतली आहे हे मी चांगले ओळखून आहे. मला हे ही चांगले माहीत आहे की—त्याला जे काव्य आवडत नाही

तेच शिवक काव्यग्रंथी लोकांना खूप आवडते. साहित्यिक मूल्य असणारे काव्य ग्रामाधिपतीला आवडतच नाही. माझी सगळी काव्यां त्याला जर आवडली असती तर मी आपल्या दर्शनाला आनंदीत नसतो.”

काव्य-निवडीत विद्याभूषणने आपल्या ग्रामाधिपतीचा कसा उपयोग करून घेतला हे समजल्यावर राजा पोट धरघरून हसला. त्याच दिवशी संध्याकाळी जतिषगुहातून ग्रामाधिपतीला बोलावून आपून “मी तुझा सत्कार केल्यावर तू गप्प बसल्यास हवे होतेस. साकली मूठ सत्ता लाखाची!” असे म्हणून राजाने त्याला तेथून परत पाठवून दिले.

यानंतर राजाने ‘हरबारी कवि’ म्हणून विद्याभूषणाचा कामय ठेवून घेतले. विद्याभूषणने आपल्या आईवडिलांनाही राजधानीत आणले व तो आपले आरम्य सुंदर काव्य रचत रचत मोठ्या आनंदाने घालवू लागला.

अग्नि द्वीप

[१७]

[अस्वलवर्मेश्वरी उपदत्ताला आपला भ्रंशदार कंठ पाळ्याकडे घेऊन गेले. एकपादाचा गटार करणाऱ्या रीडावांच्या मंदबोली जकून आले—जरी कंधाने उघडतातच सांगिले, कथाने तशी सांगिले की—एकपादाचा पथ करणे सोपे नाही, कारण त्याचे रक्त जो वेगळं किंवा तो ज्याचे रक्त बघेल तो बरेच... पुढे याचा]

व्याघ्रवर्मेश्वरीचा वेला एकपाद याच्या अर्धवट्याची बघली मोठट ऐकून उपदत्ताच्या बरोराचा धरकाप झाला. वध केल्याबाबत हो ये त्याचे दिव्य अग्नि द्वीप मोडून जाऊ शकत नव्हते. शिवाय सामान्त राजा मुदयेन व त्याची कन्या कडसेवा ही त्या दुष्टाच्या कळात अडकली होती. अशा परिस्थितीत भजिवात रक्तपात न करता एकपादाचा पथ कसा बरे करता येईल? आहे.” कथं म्हणाला.

"म्हणजे याचा अर्थ असा की त्याच्या समोर जाणेही शोषकाचे आहे. मग त्याला मारण्याचे तरी काय?" उग्रदत्ताने विचारले.

रुद्राने एकपाशाच्या किल्ल्याकडे अर्धपूण दृष्टीने पाहून म्हटले—"एकदा किल्ल्याला आपण वेढा घालू शकलो भी यश्यावत विचार करू. काही न काही उपाय सापडेलच आणि उद्यास मोठा तुरुर आहे."

उग्रदत्त मनात म्हणाला—"या रुद्राच्या मनात असं दिसतंय, की माझ्या पोषक पित्याच्या जिवाला अपाय झाला तरी हरकत नाही, पण मी एकपादाबिस्व रुद्रापाशाची त्याची सधत मिळवलीच

पाहिजे, शक्तिवाली आणि प्राणपणाने लढणाऱ्या राक्षसांच्या मदतीशिवाय हे शक्य करणं शक्य नाही."

उग्रदत्त या विचारात गडला होता, इतक्यात रुद्र त्याच्याजवळ आला आणि म्हणाला—"तुम्हा काय विचार ठरला? तुझ्या पोषक पित्याकडे निरोप पाठवून त्याचे मदत मागवी की नाही?"

"कुणाबरोबर निरोप घ्याय? कोण जाऊन येऊ का?" उग्रदत्ताने विचारले.

यावर रुद्र काही उत्तर देण्यापूर्वीच रुद्र पुढे होऊन म्हणाला—"कपिलपुरात जाऊन सर्व वार्ता सांगून मीच मदत घेऊन येतो. हे शक्य करणं व व्याघ्रचर्मचारी यांचा पराभव करण्याची कशी आवश्यकता आहे हे सर्व मी तेथे नेट समजाऊन सांगितलं. मला परवानगी घ्यावी."

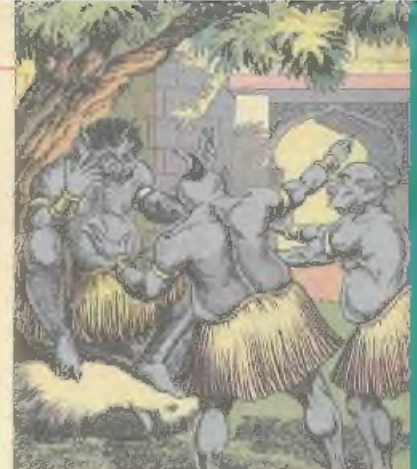
उग्रदत्त व रुद्रानेही गाला संमतो दिली, यावर आपल्या एवढं अनुयायाला बोलावून—रुद्राला कपिलपुरा राज्याच्या जंगलात उतरवून देण्यातून आला केलो. यावर आपली अनिच्छा शक्यतः वेहुरा काकडा करून तो सेवक म्हणाला, "महाराज, आपणाला माहीतच आहे की उग्रदत्त व इतरांना व्याघ्रचर्मचार्म्यांनी पळवून आपल्या पासून तिथले राक्षस व इतर प्रवाही

राजदिवस भयंकर पक्षांची बाहुल देण्या-माठी पदारा करीत आहे. अशा परिस्थितीत आम्ही तिथे उतरलो तर आमच्याकडून निरोप ऐकण्यापूर्वीच ते बाहुला माकून टाकतील. त्यांच्याची साधना देणं आम्हाला शक्य होणार नाही. म्हणून अमळ विचार करूनच आपण आपला निर्णय घ्यावा."

क्षणभर विचार करून उग्रदत्त म्हणाला— "असे असेल तर रुद्राला एक काम करावे लागेल. ते म्हणजे—जंगलात उतरण्यापूर्वीच आपली ओळख पटवण्यासाठी त्याने आपल्या वनवापकी एकाच वस्त्र खाली टाकावे. मी माझ्या पोषक पित्यासाठी जे पत्र लिहीन ते ही घा वस्त्याबरोबर खाकी टाकले तर त्यांना खरी परिस्थिती सांगेल."

हा उपाय सर्वांना योग्य वाटला. उग्रदत्ताच्या या कल्पनेचे सर्वांना कौतुक वाटले. सर्वांनी मिळून घा ओजनेप्रमाणे कायचे माज्य केले. यानंतर रुद्राने आपले अनुयायी आणि रुद्राला सकाळीच पांसेला निघण्यासाठी आवश्यक तयारी करायला सांगितले आणि उग्रदत्ताला बरोबर घेऊन जाऊन त्याची सोपण्याची सोय केली.

उद्यास आपल्या दुर्गासमोरील जागेत एका मोठ्या शिल्लेवर मस्तक हातात घेऊन

चिन्तामन बसलेला होता. इतक्यात त्याचे दोन सेवक घापा टाकतच तेथे आले व म्हणाले—"महानायक, काहीतरी घोका आहे. आपण एका मोठ्या संकटात आहोत असं दिसतंय. काय होईल हे कळत नाही. सगळी गडबड उडून गेली आहे. त्याचं डोक फिरलय वाटतं!"

"कसला घोका? काय गडबड? ही काय वटवट लावली आहे? वेड तर नाही खरत?" उद्यासाने रागाने डोकें धडकत विचारले.

आपल्या तोंडाचा रागाने लाल झालेला वेहुरा पाहून ते दोन राक्षस धावतून गेले. आपल्या आवाजात ते बोळू लागले—

“महानायक, अग्निहोत्रवासी काहीजण आपल्या जंगलावरून उडत खाली उतरण्याच्या प्रयत्नात आहेत. आपल्या गद्दारे-कन्यांनी स्वोभ्यावर बाण फेकले, गदा भिनकावल्या. पण त्यांनी गाढोड्यासारखे काहीतरी खाली टाकले. काय आहे त्यात कोणास ठाऊक? आपल्यावर काही महा-संकट आल्यासारखे वाटतय! बर, हे टाकून निघून गेले नाहीत. आणि अजूनही ते बर उडतच आहेत.”

“कुठे आहे ती वस्तु? इथे आणलीत? काही भयंकर वस्तु असेल तर इथे घेऊन का आला नाहीत. रिकाम्या हाताने तुरुते सांगत काय आलात? जा, घेऊन या ते

गाढोड! पाहू या त्यात काय काय आहे ते!” उपाक्षाने अजून रागातच विचारले.

“कुठेतरी झाडात ते पहलप महाराज, धापळ लांक ते भाषत आहेत. आम्ही सवीनी ते जोडून काढण्यासाठी खूप धावणळ झेली. पण अजून ते सापडले नाही.” राक्षस सेवक म्हणाले.

“बाणि तुम्ही आपली होतो तळपावर न ठेवता इथे धावत आलात असंच ना? चला आता तिकडे.” हुंकार भरत उपाक्ष आपल्या सेवकांबरोबर चालू लागला.

उपाक्ष जंगलात थोडा पुढे जातो तोच खाला एका उंचवट्यावरून झाडाखाली काही राक्षस व प्रजाजन कोलाहल करीत उभे असलेले दिसले. एक भयंकर पक्षी झाडांवरून वर्तुळाकार कक्षेत उडत होता. उपाक्ष आपल्याकडे येत असलेला पाहून गर्दीतून एक राक्षस व दोन प्रजाजन धावत पुढे झाले. राक्षसाच्या हातात एक रंगीत अक्षर व लाकडी दांडीला गुंडाळलेले पत्र होते.

“महाराज, त्या पक्ष्यावर तीनजण आहेत. फज ते व्याघ्रचर्मधार्यांपैकी नाहीत. दोघेजण अस्वलचर्मधारी आहेत. सांगत नाही—कदाचित त्या जुष्टांनी आपल्याला दगा देण्यासाठी वेष्ट बदलला वसेल. त्याच लोकांनी या वस्तु खाली टाकल्या.” असे

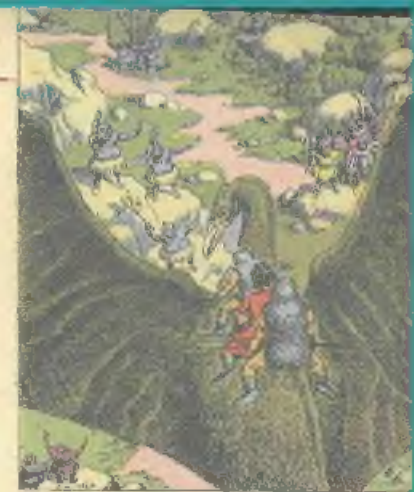
म्हणून राक्षसाने त्या वस्तु उपाक्षाच्या हाती दिल्या.

उपाक्षाने वस्तु घेऊन चिट्ठी उघडली अन् म्हणाला—“सण्यांन्या भाषेतकी ही चिट्ठी तू माझ्या हाती देतो आहेस? अक्कळ कुठे गेली तुझी? ए माणसा, या तुमच्या रेघोट्या काय आहेत—जरा वाचून पाहय पाहू.” असे म्हणून जवळच उभ्या असलेल्या एका माणसाकडे त्याने पत्र दिले.

चिट्ठी वाचून त्या माणसाला फार आश्चर्य वाटले, तो म्हणाला—“महाराज, हे पत्र तुमचा मुलगा उग्रदत्त दाने अग्निहोत्रावरून लिहिले आहे. या भयानक पक्ष्यावर बसलेल्या तिघांपैकी एक खर बाहे, आणि बाकी दोघे अस्वलचर्मधारी आहेत. ते आपले मित्र आहेत.”

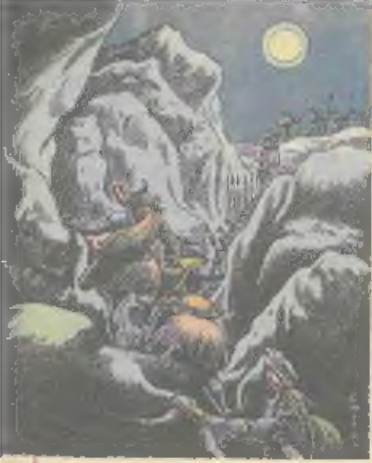
“बाहूवा! माझा उग्रदत्त जिवंत आहे! पहिल्यापासून माझी सत्ताही होती की तो कधी न कधी माझ्या अरण्यराज्यात परतेल. अरे, पण तो स्वतः का आला नाही? दयाते या खराचा का पाठवले? ठीक आहे, आज त्या पक्ष्यावर बसलेल्या लोकांना खाली उतरायचा संकेत छ।

उपाक्षाची आज्ञा ऐकून काही राक्षस व प्रजाजनही झाडांवर व फांद्यांवर चढले व तेथून हात हलवून व झाडांत लांबलांब फांद्या घेऊन त्या हलवत पक्ष्याकडे पहात

उतरण्यासाठी इशाचा करू लागले, तो भयानक पक्षी उग्र सापसून थोड्या अंतरावर जमिनीवर उतरला. छ ताबड-तोब उघी मासूनच खाली उतरला व आनन्दाने ओरडतच ही उपाक्षाजवळ धावत आला.

खाला पाहून उपाक्षाच्या आनंदाचे बरते आले व त्याने खाला उचलून घेऊन एक-दोनदा प्रेमाने झुकवून पुन्हा जमिनीवर ठेवले. आणि आता विचारले—“उग्रदत्त म्हाला आहे ना? त्याच्या विषयी मला सूपच काळजी लागून राहिली होती. तो कोठे आहे, कसा बाहे या बाबत मी रात्रदिवस विचारात होतो. त्याला का

नाही बरोबर घेऊन आलास? जख्माची काय वार्ता?"

"उग्रदत्त खुशाल आहे. अरुन आणि सामान्तराज सुवर्णाची कन्या चंद्रसेना भाय व्याघ्रचर्मधान्याच्या कैदेत साठवले आहेत. आता व्याघ्रचर्मधान्याचा नेता एकपाई याचा वध केल्यावरच हे दोघे खाणि उग्रदत्ताहो सधुगल हथे परतू शकतील. यासाठीच उग्रदत्ताच्या सुपची मरत हवी." रत्नाने नीट संजवावून सांगितले.

"माझ्या मुलाने माझी मदत मागितली? काय गोष्टी करतो आहेस तू? अरे, मला चूकवून ती पळून जाऊन म्हुणाला सरी चौबा चौकड्यातून त्याला सोडून काढून

माझ्या कित्यात देतो वनवून ठेवेल. पण माझ्यानंतर माझ्या या आण्णराज्याचा नेता कोण होईल?" उग्रदत्त हुंकार करीत म्हुणाला.

उग्रदत्त थोडा शांत झाल्यावर रत्नाने अग्निहोपावरील दीप वगुदकांची वार्ता त्याला सांगितली. अश्वलवर्मधान्याचा नेता कन्ध ह्या कधी मरत करणार आहे हे ही सांगितले. "आपल्या लोकांना नावेत वचून बाबे लागेल, अग्निहोपात पोचण्यासाठी दोन दिवस व दोन रात्री प्रवास करावा लागेल. आपल्याला रस्ता दाखवण्यासाठी माझ्याबरोबर एक अश्वलवर्मधारी आलेला आहे. मानंतर मार्ग दाखवायला दालेच्या अश्वलवर्मधान्याला उग्रदत्ताजवळ सोडून कट पुन्हा अग्निहोपाकडे परतला.

आपल्या सेनेतून पाचशे पराक्रमी योडे निवडून त्यांना बरोबर घेऊन उग्रदत्त अग्निहोपाकडे रवाना झाला. या पराक्रमी वीरांना वाटेत अनेक संकटांशी सामना करावा लागला. हीस वन्य रक्षापदांनी त्यांना भेडसावले. सोडी उपासमार झाली. ते लोक मोठेमोठे अरण्ये, पहाडे व नद्या पार करून एका आठवड्याने समुद्रकिनार्यावर पोचले.

राक्षसांपैकी अनेकांनी प्रथमच समुद्र पाहिला. एवढा विशाल सागर पाहून

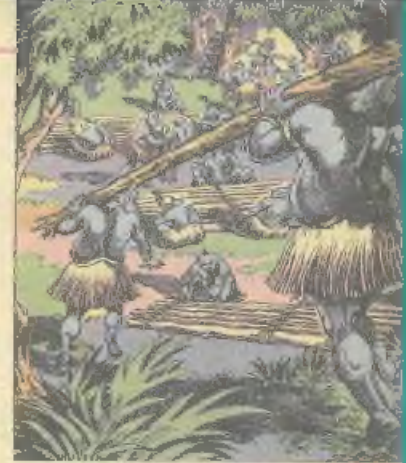
ते एकमेकांच्या कानाशी बोलू लागले-

"या महासागराच्या मधे जमीन कशी असेल? मक्कीच काहीतरी धोका आहे. आपल्याला पाण्यातच आपले प्राण सोडावे लागतील."

ही गोष्ट कळल्याबरोबर उग्रदत्त रावाने म्हुणाला-"तुम्ही अगली वृक्ष कापून त्या-पासून अनेकशे पन्नासजण बंधू शकू अशा नावा तयार करा. नावा न्यायल्या मजबूत बनविल्या पाहिजेत. नावेत काही अपघात होता काय नसे. मध्येच खवळलेल्या समुद्राची ही सामना करावा लागेल. या नावांतून समुद्रातून तुम्हाला अग्निहोपावर पोचावे लागेल. नाहीतर तुमच्या संकेप्रमाणे तुम्हाला पाण्यात समाप्तिस्थ व्हावे लागेल."

उग्रदत्ताच्या या वेतावणीमुळे राक्षसांना एका वाजूला भय, तर दुसऱ्या वाजूला जाणवित्यास वाटून स्थाने छाहळ नाडू लागले. त्या लोकांची मूळासकट मोठेमोठे वृक्ष उपाटून एकमेकांना बांधून ठाकले. अशा प्रकारे मोठमोठ्या डोंग्या (नावा) तयार केल्या.

पुन्हा तसारींविशी एक दिवस सूर्यादया-बरोबर उग्रदत्त सधुप्रचार होण्यासाठी खाना होणार उग्रदत्तात विचलेनकडून एक हुत तेथे येऊन पोचला. हुताकडून उग्रदत्ताला समजले की चित्रसेन अग्निहोपावरील

वातावरणाची पानेला परिवर्तित आहे. आपल्या हुताकरवी त्याने हेच, कळविले की तो थोडीफार तैमिक सहाय्यता देऊ शकेल.

रत्नाने उग्रदत्ताला सांगितले-"महासागर, चित्रसेन व महाराणीही आपल्या मुलाला व्याघ्रचर्मधान्यांनी पळवल्याची वार्ता कळल्यापासून फार दुःखी आहेत. ते अन्नग्रहण करीत नाहीत. त्यांना नीट क्षीप ही लागत नाही. सामान्तराज सुवर्णा-नाची कन्या चंद्रसेना हिचेही अपहरण साध्यान्वा वार्तेने त्यांच्या पुःखात भरव पडली आहे. ब्रोही नागवर्म्या बरोबर महाराजांनी जी यद्धे केली त्यात सामान्तरा-

राज सुदर्शनाने खूप मदत केली. ते महाराणीचे मानेवाईकही आहेत. राज कुमारी चटसेना व युवराज याचा विवाह झाला तर फारच उत्तम होईल-असा त्याचा विचार आहे.

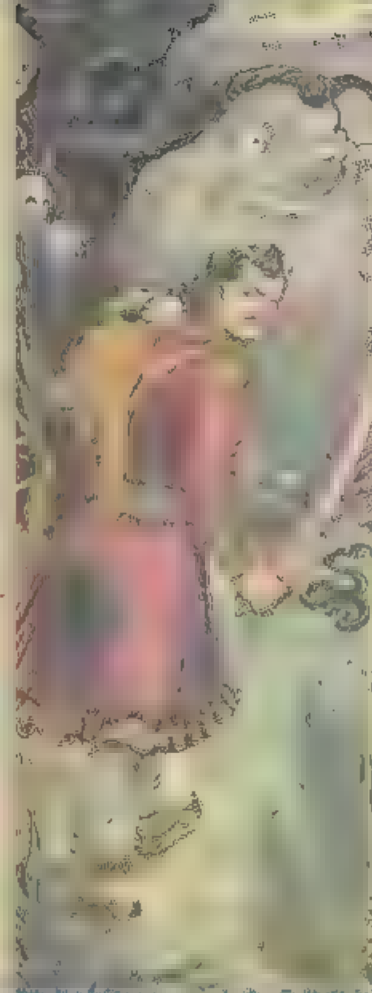
दुनाच्या मोष्टी ऐकून खडखड काधान धरवून लायला. एकदा तर दुताला मारण्यासाठी त्यान आपली सगळी मदती उचलली, पण कसेकसे स्वतःला वाचवला तो बातला- "तो युवराज नाही उग्रवत्त आहे, माझा मुलगा आहे त्यांना जाऊन सांग- साडणा मुलायाही वृंती हाण्याचा मुलगा आहे. ताराणाचा काहीही हक्क नाही हा मजकूर काय? मुदत काय? मी तर त्याच नावाही कधी ऐकले नाही त्याची मर्या नव्हतेना? माझ्या उध्दत्तासाठी धन्य आहे की नाही याचा निर्णय मी घेईन, समजलं? आता तुला लगेच."

उग्रश्वाला समजावण्याचा प्रयत्न करणे म्हणजे आरत्याच प्राणांशी खेळण्यासारखे आहे-असा विचाराने तो इत तेथून पळून

गला. यानंतर उग्रश्वाच्या आग्रहानेच रक्षसानी त्या समुद्रात धोड्या वृंती उचलली. पण त्या आग्रहांनी उचलली पाळे बाण्याची दिशा पाहून मर उचलली. सर्वाने पुढच्या नातेत समुद्रात मारले आल्याच बंधनाच्यान आपल आसन जमवून होते.

राक्षसांच्या नावांनी पूर्वदिशेला एक दिवस व एक रात्र असा निवृत्त नव ये केला. परंतु दुसऱ्या दिवशी संपादनाच्या वेळीच रवाना समुद्रात दूरवर आकाशाला भिरगणाच्या, आनीच्या जवळी, दमल्या त्याच रोवर काहीच क्षण सोडून आरच्यान व मर दे अगिदी अगिदीही' असे आरदू लागून पाडणा वेळीच शोणाकडून आपलाकडे गुंडगुंड येत असलेली एक उग्र वळी अकस्मिंत त्यांना दिन्दी पाहणा-पाहता ती आकृति मोठी होत गेली आणि रावटी भयंकर पक्षाच्या रूपात नावेवर अवस्थित झालो.

(पृथीक अंकी मजकूर)

गुणेश्वरचरित

दुताची विक्रमादिच सादामाणी असा जाडामहल प्रेत उतरवून घेऊन नेहमी-प्रधाने स्मशानाकडे चालू लागला. तेव्हा त्या प्रेतात असलेल्या वेताळाने विचारले- "राजा, उग्रश्वा मुख-दुखाची खबर घेत न्यायपूर्वक तु आपले राज्यशकट चालवावयाचे होते ते रोडून मज्जा होण्या या शक्ती स्मरणाने तु आपले भयंकर वेल विनाकारण खर्च करत आहेस. यला तर असा संशय आहे की कोणीतरी गुप्त विचाराने तुला या कामाला प्रवृत्त केले आहे मीच व मूर्ख माणसांचा मदत करणे कसे बोक्याचे आहे हे तुला समजावून सांगण्याची गरज नाही परंतु तुला सावध करण्यासाठी मी गुणेश्वरची पोछा आंगना ऐक

वेताळ सांगू लागला-अवन्ति देशाचा राजा राज्यपाळ याचा शौर्यशाल नावाचा

वेताळाच्या गोष्टी

मुलगा होता साध्या नावानच फक्त शौर्य पण खरे तर तो अतिशय मित्रा होता एक बुद्धिहीन व अर्धवट मुलगा म्हणूनच तो वाढवला गेला—मोठा झाला

मंत्र्याचा मुलगा गुणशेखर याच्याशी शौर्यपालची मैत्री होती. गुणशेखर केवळ गुणवानच नव्हे, तर बुद्धिमानही होता.

आपल्या बुद्धिमत्तेचा उपयोग तो नेहमी शौर्यपालला करून देत असे शौर्यपालावर काही संकट झाले की तो गुणशेखरकडे धाव घेई आणि आपली समस्या सोडवी

राज्यपालला आपल्या मुलगाच्या मुल्लंघनाची बरोबर कल्पना होती, म्हणून गुणशेखरला तो नेहमी म्हणे—“बाळा, तू

आणि शौर्यपाल सह्याद्री बाहुल शौर्यपाल भविष्यातला महाराजा, तर तू त्याला हाणारा भंकी आहेस शौर्यपालाला उमय राजा म्हणून वरुण देण्याची जबाबदारी मोठ्यावर ठाकते आहे”

गुणशेखरही वेळोवेळी शौर्यपालाला साहस, पराक्रम व राजनीति सबंधी गोष्टी सांगत असे परंतु सर्व पालध्या खाद्यपदार्थांवर पाणी

त्याच दिवसात गांधार देशाचा राजा-कडून राज्यपालावरून एका तिरापा आला तो महेश गंधार राजा मिहिराज यांची कन्या कल्याणलक्ष्मिका हिला मित्राहासबंधी होता

कल्याणलक्ष्मिकेच्या स्वयंवराची योजना एका नेवोन तट्टेने करण्यात येणार होती त्याकाळा तीन बाबण्या होत्या त्यात जवळ उरून अर्धयवणीच आण एक जकणार होत या सबंधीची मखमल माहिती गांधार देशाची राजधानी गार्ग्यपुर यथे मिळणार होती

विवाहा संबंधी भविष्य बरोबरच कल्याणलक्ष्मिकेचा काटाही पाठवला गेला होता सर्व वृत्तान्त ऐकून राज्यपाल मर्यादित पण राजकुमारीचा फोटो पाहून शौर्यपाल मात्र लुब्ध झाला

शौर्यपाल गुणशेखरला भेटला व त्यान त्याला विवाहाबद्दलचा संदेश सांगितला

बांधोबा

तो म्हणाला—‘मित्रा, कल्याणलक्ष्मिकेची विवाह करायची माहिती इच्छा आहे आपण गार्ग्यपुरला जाऊ”

गुणशेखर म्हणाला—‘स्वयंवराचे वेळी कशा तरीका येण्यात येतील हे आपल्याला काही माहित नाही विवाह न करताच गेला तर निश्चितपणे आपला जयमानच होईल’

“म्हणून तर मी तुला बरोबर बायला सांगत आहे त्या परिस्थितींमधील सविस्तर कळल्यावर जरूर पडली तर मू यला मदत करू शकतील चलो” शौर्यपालने घाई केली.

“तुझ्या वडिलांची परवानगी नको का घ्यायला?” गुणशेखरने विचारला

“पिताजींना कळले तर ते परवानगी देणार नाहीत” शौर्यपाल म्हणाला.

आता माझ्याज होऊन गुणशेखर, शौर्यपालाबरोबर गार्ग्यपुरला जायला निघाला.

तेथे पोहोचल्यावर दायांनी बाबण्यांसंबंधी सविस्तर जाणून घेतले

काण्या एका भवनात परीक्षा होतील. त्यातील तीन स्त्रीयश्रेष्ठ तीन निरक्षराळ्या बाबण्या घेण्याची व्यवस्था केली गेली आहे

परित्री मी बाबणी आहे सायांच्या मधून चालत जायलाची! पहिल्या स्त्रीतील बाब साय असतील इतके की सोलीत पाय ठेवायला सुद्धा जाय मिळणे शक्यम्

मातोबा

डोके उचलून फुटकार करणाऱ्या सायांच्या मधून चालत दुसऱ्या स्त्रीतील जावे लागेल दुसऱ्या स्त्रीतील प्रवेददारावर उभो असलेली एक सत्री विचारीत—“माफ करा, या विचारी सायांनी आपल्याला काय केले?”

याचे उत्तर दिल्यानंतर ती दुसऱ्या स्त्रीतील जाऊ देईल त्या स्त्रीतील दोन बाबण्या वसलेले असतील, पण खरे म्हणजे त्यातला एक खरा बाबण्या आहे. दुसरा इतर बाबण्या आहे त्यातला खरा बाबण्या कोणता हे ओळखणे तर मित्रा-या सायांनी जायला परवानगी मिळेल

तिसऱ्या स्त्रीतील नितीवर एक चित्र दांगलेले असेल. हे कल्याणलक्ष्मिकेने स्वतः

२९

बाळलंले विज आहे. एक सुंदर पुरुष अर्ध्या वाळपा व अर्ध्या पांढऱ्या रंगाच्या चाडपा-
वर स्वार होऊन गंगे किट्या चाववळून
पावचाला मोठयार कुशलने हे हाकत आहे
अग त्या विजान दाखवत आहे

निधं पावणा या माणसाने ने विज काय
दर्शवने हे तेथ संपन्नच्या शिपायाला
नागायच आहे न आचार अमर तर
णि हाई त्या मणम ला वळपापळीतडकडे
पडत आहे

हे मने धर्मात एकलयावर गुणधर्मावर
पाडा वळ विचार करत म्हणाला- शीर्ष
पाल पहिल्या मोर्चात जग पावला दाखनावर
मन अमलीक इत नी लवरी वाळालेचं मारच

असणार एकाध दुमरा खरा माप असचा
तरी विनविपारी असणार' अशा प्रकारे
तीनही चावण्यात काय उत्तरे दाखीत हे
आणि त्या विज्याचा अर्धही गुणधर्मावरून
शीर्षपाला ससज्जावून वागितला आणि
त्याला परीक्षेसाठी रवाना केले

शीर्षपाला कापत कापतले सापळाच्या
खोलीत पावला व खोली पार करून दुसऱ्या
खोलीजवळ आला

तेथ असलल्या राजकुमारीच्या खोलीत
त्याला विचारले- समो असोवी, पण
विज्याने सावानो ओपणाला काही त्रास तर
नाही दिला ना ?

शीर्षपाल गवनि म्हणाला- 'छे, त्या
सर्पाकृति मास काम बिघडवणार ?

यावर सखान बाकून प्रणाम करत
दुसऱ्या खोलीजो मार्ग दाखवला तेथ दोन
आक्षेप दमविल्यावर वसून जप करीत होते

शीर्षपालाने त्या दोघांकडे बघत वृष्टिने
पडत म्हणत परीक्षेसाठी का आणिले पण
राजकुमारीकडून झिजलेला दुसऱ्याच्या
लाभान इतर ज्ञानाच्या माणसावरून
अगणारा साक्षात घड्या दशानेच असता
तर मी येत आहे व उडवत मने

हे एकदाशेवर एक प्रश्नाच्या
चेतने व आवेश चढाला शीर्षपाला
दिवस तिस असल्याचा विचारला,

त्याचशेकडे बोट काढत दाखवत शीर्षपाल
म्हणाला- 'हाच खरा आक्षेप आहे
शिपावाने शीर्षपालाच्या घणाम करून
त्याला तिसऱ्या खोलीजो मार्ग दाखवला

शीर्षपालाने तिसऱ्या खोलीत प्रवेश करून
तेथ टांगळच्या चित्राकडे बघता वळत लक्षपूर्वक
पहाण्याचे नाटक केले, आणि म्हणले- "हे
पण कायपण" आहे सुखयुक्त तत्वात
असणारे जीवन अशाचल्या मोठ्यावर
वसून, हातून लगाम निसटून देता त्यावर
योग्य नियंत्रण ठेवून, काल-प्रवाह यजस्वीपणे
पार करणाऱ्या घोरोदान पुरुष शीर्ष नुमच्या
देशाची राजकुमारी विवाह करू इच्छिते
विज्याच्या माध्यमातून नी आपले हेच
विचार प्रकट करू इच्छिते" हे उत्तर
श्रुत तेथील शिपायाने त्याला प्रणाम
करून म्हणले आणि याच्या मागच्या
बाजूस आगगा खोलीत जावे

मोठ्या दर्शने शीर्षपाल निकडे वळता
परतु कल्याणकलिकची भेट होण्यापूर्वीच
त्याच्या चाचण्यामधाल विज्याचे वार्ता
राजकुमारीकडे पाववली गेली होती

मग आ खोलीत प्रवेश करताना
दोघांमधाले मणमने होण व कोणत शून
परीक्षा होत होते व न राजकुमारी या
कडवत होती होते त्याच पुरुषाच्या जीवना
मागच्या विज्याचा तरी दिवस झाला तो

३३-१

माचववकित झाली, तिचा स्वतःचा कुटुंब
अविशय सूक्ष्म व भीष्म होती त्यामळे
विज्या मनात शका आली की शीर्षपालाच्या
विजयापाठीमाग काहीनरी वागण्यात आहे
शीर्षपाल विजयगवनि राजकुमारीकडे
पोरला

कल्याणकलिकामुळे आपल्या विजया
बद्दल मी आपले अमनोदत्त करत या
निर्द्धा चाचण्यात उभीत होण यत्नात
आणखी एक परीक्षा आहे

हे शक्य पण- शत्रुद्वारा शीर्षपाला
समान वेचत पुढे गेव परीक्षा,

१ शक्य पण- चरण नसले आपण
चरण नसत नसत आहे या लगेत परीक्षेत

३१

काढलले त्रिज आहे. एक सुवर पुरुष अर्घ्या काढ्या व अर्घ्या पांढऱ्या रंगाच्या घोड्यावर स्वार होऊन एका फिरत्या चाकावरून घोड्याला मोठ्या कुशलतेने हाकत आहे- असे त्या चित्रात दाखवले आहे

तिथे घोवण्याच्या माणसाने ते त्रिज काय दर्शवले हे लक्ष वेचलेल्या शिष्याला सांगायचे आहे. ते खरोबर जसेल तर त्रिपार्श्व त्या माणसाच्या कल्याणकालिकेतून येऊन जाईल.

हे उत्तरे वर्णन ऐकल्यावर गुणसेखर थोडा वेळ विचार करून म्हणाला-“शौर्यपाल पहिल्या खोलीत जरा पावला-पावलावर स्वार असतील तर ते नक्की खळातले स्वारच

असावा. एकाच दुसरा खरा स्वार असला तरी त्रिजविचारी पत्तणवार असा प्रभाव तीनही राखणात काय उतर येईल हे आणि त्या चित्राचा अर्थही गुणसेखराने शौर्यपालला समजावून सांगितला आणि त्याला परीक्षेसाठी रवाना केले

शौर्यपाल कापत कापतच सागडाच्या खोलीत पावला व खाली पाहू शकून दुसऱ्या खोलीजवळ आला

तेथे असलेल्या राजकुमारीच्या सखीन त्याला विचारले- दामा असशील पण विचारी! मापांनी आपणाला काही घात तर नाही दिला ना?”

शौर्यपाल यकाने म्हणाला-“छ त्या खपाकृति माले काम जिवजवणार?”

मागचे सखीने राखून प्रणाम करून दुसऱ्या खोलीला मार्ग दाखवला. तेथे दोन आद्वय दधीनिनावर असून जग करीत होत

शौर्यपालने त्या दोघांकडे भ्रमक दक्षिण पहात म्हटले “पर आपांही का हातीत पण राजकुमारीकडून विचारला युवाच्या लोभाने इतर जालेल्या माणसांजोवर यसरारा जालाण माझ्या देशाला असता तर मी त्याचे होकच उडवून घेतो”

हे ऐकल्यावर दोघे सगळी जालाण या चेहऱ्यावर आदेश चढवला. कोवड्याच्या दिसला. तिथे असलेल्या शिष्याला,

नंतर तिन गुणसेखराला एका आसनावर बसण्याबद्दल विनवले आणि ती बोलली

मी ज्या तीन परीक्ष घेतल्या त्यात प्रत्यक्ष माग घेतल्याबाबतच आपण विजयी झाले आताच माझी आपणाला वरी प्राप्तेना आहे की विजयधी बरोबरच बाबण मलाही सहज करावे

गुणसेखर हसून म्हणाला-“जो परीक्षेत प्रत्यक्ष बाण घेतो तोच त्यासाठी अर्धेदार किवा प्रार्थी असतो. उत्तरे माहीत नसलेला प्रत्यक्षजण त्याच्या फलप्राप्तोला लांबक बसू शकतो, पण हकदार होऊ शकत नाही”

हे उत्तर ऐवून त्रिचित्रपे हसून कल्याण-सूदरी तेथून निघून गेली. तिच्या त्या हसण्याचे असे काय असावे याचा विचार करीत गुणसेखरही तेथून निघून गेला व शौर्यपालला जाऊन मिटाला

दोघे जेव्हा राजधानीत पोचले, तेव्हा त्यांच्या सोडून सर्व गोष्टी ऐकून राजवपाल जरा वेळ मोन राहिला आणि गुणसेखरला म्हणाला - “जव्हा आपण दाखे जगलात शिकारीला जाऊ, तू तयार रहा”

दुसऱ्या दिवशी सकाळी दोघे जंगलात गेले. एका ठिकाणी राज्यपालने गुणसेखरवर जवानक तलवार ठगारली.

या गांटीची जण काही आवाक कल्पना असल्याप्रमाणे गुणसेखरने छटकत राजाचा हात बरेब्यावर पकडला आणि म्हणाला- “आपल्या मुलाचा मूर्खपणा प्रकट होण्याला कारण शंभार राजकुमारीची तीक्ष्ण बुद्धि आहे, माझा त्यात काही स्वार्थ नव्हता” असे म्हणून त्याने राजाच्या घोड्यावरून खाली उकलले व आपला थोडा पुढे दीडशला

नंतर गुणसेखर सरळ माथार देखी गेला, कल्याणकालिकेला भेटून त्याने विवाहासाठी मायकी संघति फळरली

राजकुमारी व गुणसेखर यांचा विवाह वाटात, वैभवपूर्ण असा झाला. एका

भाटवधनंतर आपल्या श्रमणाचे सैन्य घडून गुणशेखरने अवन्ती राज्यावर हल्ला चढवला. राज्यापालाला सहस्रपणे हुरबुन त्याच्या शिहसनावर अधिकार प्रस्थापित केला.

मनालाने ही घोष्ट धोकवून म्हटलं-
“राजा आता तू सांग-या गोष्टीत मूर्ख काय आहे? अत्यंत भक्ती व आदराने राजपरिवाराची सेवा करणारा गुणशेखर कोन्ही राज्याचा शत्रू बनला. कन्याशक्ति कोन्ही रमाने विवाह केला. हा अन्वय म्हणे का? गुणशेखरने विवाहाला तक्रार दिला मेव्हा ती विचित्रते का झाली? या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असूवही तू दिलं नाहीस तर बुद्ध्या कोव्हाची छकले होऊन पडनाल.

सावर विकपादिरव म्हणाला-“राज्य पाल आणि दौयेपाल एकटून एक मूर्ख आहेत. राज्यापालाच्या मूर्खपणाचे ज्ञान म्हणजे मुलाच्या मूर्खपणामुळे अपभावित होण, आणि आपल्या मुलाऐवजी गुण

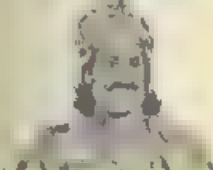

शेखरचा कर्पाणकर्तित विवाहाची इच्छा प्रदर्शन केल्यानं गुणशेखरवृत्त मनात असूया बाळगणे, भविष्यकाळात मात्र होणाऱ्या बुद्धिमान गुणशेखरच्या हन्यना अथरन राज्यापालने केला. या काव्यामळक गुणशेखरच्या मनातली राजशक्ती नसत नाही. एक सामान्य भाषारिक म्हणूनच त्याने राजकुमारीची विवाह केला व आपला देश नीच माथसांच्या हातून वाचवण्याच्या बाबत जाणल. आता राहिली कन्याशक्तिची मोठ गुणशेखरने सि-काळा विवाहाला तक्रार दिली. त्यावळा निच्यः मनात असा विचार आला की जेव्हापालना आपही मुलासारखा मूर्ख असेल तर आता गुणशेखरची अक्क्या काय होई? या विचारानेच ती विचित्रपणे झाली. निच्यः हसण्याचे रहस्यच गुणशेखरला पागदोख ठरलं!

असे सगून राजा मीन होताच प्रर नीच वेलाळ प्रेतासह अप्रप्य होऊन गेला. सावरवर लडकु लागला. (११)

मुलासाठी 'चांदोबा'ची गंमतशीर स्पर्धा

महान भारतीय परंपरेसंबंधी स्पर्धा

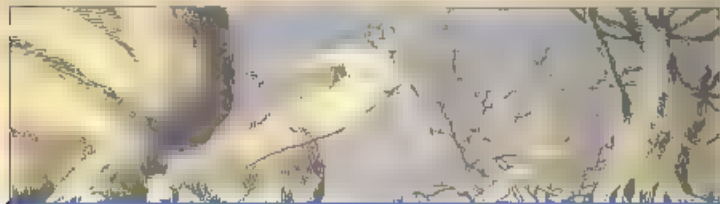
तीन मजेदार विभागात

स्पर्धा-१	स्पर्धा-२	स्पर्धा-३
भारतातील महान राजे	भारतातील महान दत्तक	भारतातील महान बोरप
		

१,३०,००० रु पेक्षा अधिक
क्रियेसाठी बक्षिय मिळवा

आणि : बोर बक्षिये
१०,००० रु पेक्षा अधिक

११ भाषांमधील प्रत्येक भाषातील प्रत्येक

स्पर्धा क्रमांक ३

(प्रवेश-पत्रिका)

आता या सहा विद्यार्थ्यांनी कोणत्याही एका बोलोने आपला निवड करून घ्या. या प्रश्नामुळे ५५ गटा बोलोने आपले मते व्यक्त करू शकतील.

बोलोने कोणत्याही बोलोने बोलू शकतात, बोलोने कोणत्याही बोलोने बोलू शकतात, बोलोने कोणत्याही बोलोने बोलू शकतात.

नाम
वय

या बाबतची 'बोलोने स्पर्धा क्रमांक ३' असे विद्यार्थ्यांनी कोणत्याही बोलोने बोलू शकतात.

बोलोने स्पर्धा क्रमांक ३
या बाबतची विद्यार्थ्यांनी कोणत्याही बोलोने बोलू शकतात.

बोलोने स्पर्धा क्रमांक ३ या बाबतची विद्यार्थ्यांनी कोणत्याही बोलोने बोलू शकतात.

हम्पी

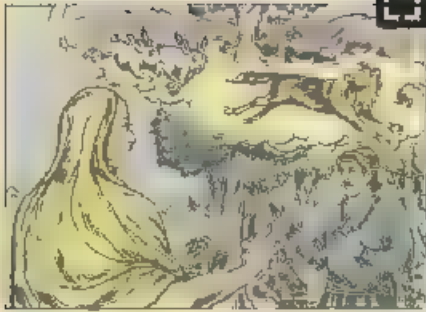
हम्पी हा एक ऐतिहासिक शहर आहे. या शहरात अनेक ऐतिहासिक स्थळे आहेत. या शहरात अनेक ऐतिहासिक स्थळे आहेत.

हे लेखक बंधू
बलिमासाठी जपल

महान
पारंपरिक

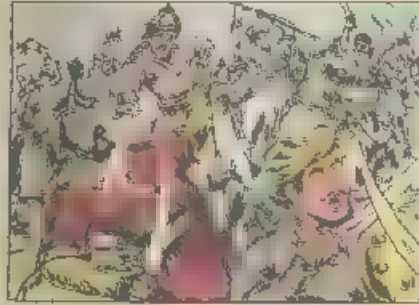
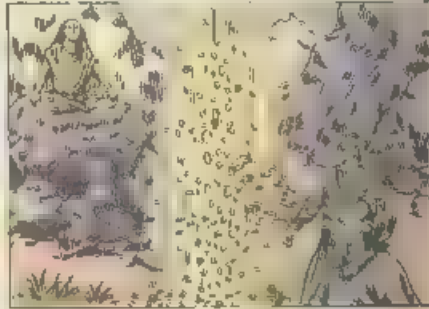

विद्यापद स्वामिनि देशेन प्रसूत त्वत्ता
मायित्वेन स्वीयं प्रकृतं गतं
इच्छायां प्रवृत्त्यां जगत्तत्तं जिनं
वरीत भक्तं एका दिकान्ते वने
विद्यापद मुत्पत्ता पाइलाय करीग
जस-गने दुपद पारिते पारन
विद्यापदानीं मुत्पत्ते तब रूपान
न जगत्तत्तं जगत्तं दमविद्यापदी
जगत्तं माहे

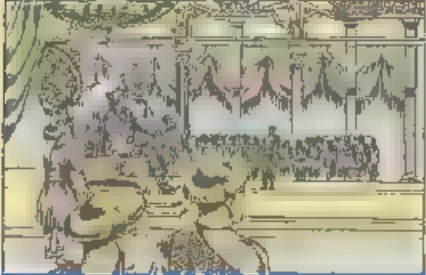
विद्यापद साक्षात्कार कर-
गत्या त्या घराण्यात कृष्णदेवरायने
नाथ सर्वात अधिक प्रसिद्ध आहे
१५०० ते १५२९ पर्यंत कृष्णदेवरायने
राज्य केले. तो केवळ कुशल शासकच
नव्हे तर साहित्य व विविध कलाकारांना
मोक्ता होता त्याने अनेक विद्याल-
यभारती व ग्रंथ लिहिले

याद्वारे विद्यापदस्वामीने हंरह-
रनाथ व त्यांचा शुक यांचा
साधनविधी यांची तुलने घेर संशोधनासाठी
देवी भक्तभरतीचे प्राधान्य केली
प्राधान्य फल म्हणून त्या गाने होरहर
न शुक गान्यागाने आचरणाने
मूर्तते नृपि ज्ञानी

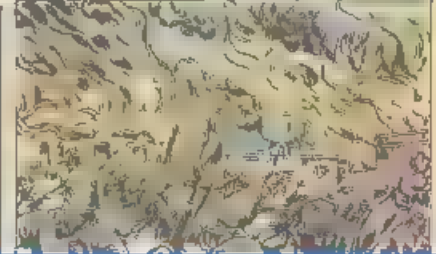

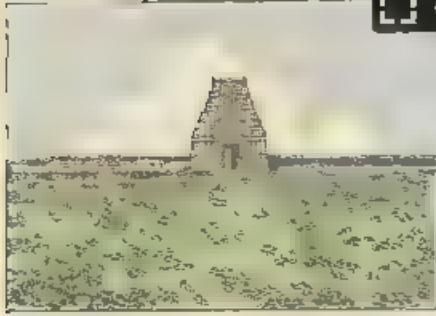
साधन्या पूर्वशासन प्रसिद्धा हत्ते
करणाच्या विद्यापद न जेवज्या
मुल्लताना त्याने घुळीला पिळक
व प्रजला भक्तमुक्त करून विद्याप
विजयनगरात शांतिने साधन्या
पसरायले

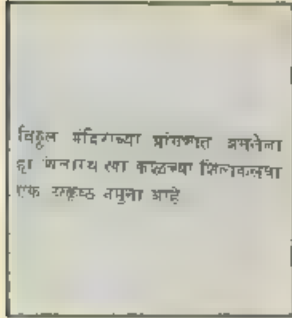
प्रथम हंरहरनाथ व नंतर शुक यांनी
मधे रावत होते मुम्बईत व्याकरण-
यत्नां साधन आणि त्यांचे बंधू साधन्या-
रायें यांनी त्यांचे शिष्यपद जमाळत
होते

इतके होऊनही विद्यापद रावळराव,
अहमदनगर व बंदरच्या मुद्दतलाभी
एकदा होऊन विजयनगरावर हल्ला
केला १५६५ मध्ये मुम्बईकडच्या
दुसऱ्या अहमद हप्पी शत्रूच्या ताब्यात
गेल. त्याबद्दी हल्लेबाशांनी ठरवें सुद्ध
दुभाळी बलीबोळत केल्या

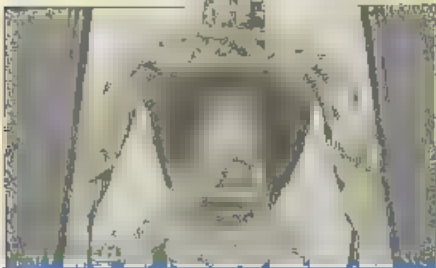
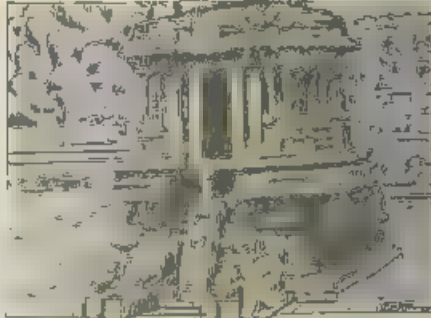

तथाच गवनि पक्ष म २ पु १०१६
स्ति हाव वाव्यासवा विमल
मरप आहे अच्युतदेवाचन व भुवने
ह मांदर आतरी शहराच्या अवघा-
वाच मध्य मध ५६५५ मिळते

विठ्ठल मंदिराच्या प्रांगणात वसलेला
हा भवनाथ त्या कष्टाच्या शिल्पाकलाचा
एक उत्कृष्ट नमुना आहे

समस्त शक्तिपंथांचा हा प्रसिद्ध स्मारक
व दिग्गज आहे असाच अणुप्रकाशक
लिहिलेला असाच असाच असाच
मार्गदर्शक या भागात असाच पहिल्या
मिळाले

गवताचा झगा

अनेक घतकांपूर्वी अपनमधील एक
गावात आंटीकी नावाचा एक छोडकर
पाणून रहात असे. एक दिवस त्याला
काही सुचत नव्हते; तेव्हा त्याने बांदूची
एक काठी घेतली याडींना सोके घाडून
त्या बांदूची त्याने एक लांब नळी बनवली
आणि ती खोदवासाभोव भरणे त्यानून तो
दुष्टिणीप्रमाणे पाहू लागला. तेव्हा त्याला
स्वतः तडगारी येणू जातीची एक डाकीण
दिसली

त्या काळात गावभांगी पुढकळा अशा
म्हू जातीच्या डाकिणी दिसत असत इतक
याचे छेड काढणे फार सोप्याचे असे
डाकिणीच्या वाटे मत्स्यामुळे भयंकर संकटांत
भायडल्याच्या भजन गोष्टी प्रचलित होत्या

पर बहुधा कोणी त्यांच्या नांदी लागत
नसे ओटाकोने जी डाकीण पाहिजी, तिचे
नाच खेच होते. तिच्या बाचावर दोन

सुंदर पक्ष होते. वाळलेल्या गवतापासून
वनवलेला एक शृंगा तिन घातला होता
त्या डाकिणीला यापल्याचकडे उबत येताना
पाहून कसेही कळत तिच्या शृंगा पळवण्याचा
ओटाकोने विचार केला

डाकीण जेव्हा जमिनीवर उतरली,
तेव्हा ओटाकोने बांदूच्या नळीतून आकाशा
कडे पहात काहीतरी बोलत होता
"बाहवा!-अरे!-काय विचित्र आहे!"

हे बोलणे ऐकून डाकिणीलाही आपली
उत्सुकता आवरेना ती ओटाकोच्या मोवती
उड्या घातत थापता करीत त्याला
म्हणाली-"ए, हे काय आहे? मलाही
जप पाहू दे ना!"

"काय म्हणलीस? हुः, मी मोठ्या
कष्टाने तयार केलेली दुष्टिण तुझ्या हाती
देऊ होय? बाहवा! सध काय सुंदर
दिमता! पर्वतही झनब दिसतात! आणि

दन्हांचो शोकांतर अवर्गनीयच." आटोको पुढांत राहिला

बदाच वर्णत एकूत हाकिमीच्या मनात कुचिणीतून चडाकडे पहायची उरमुकता वाडत गेली तिने ओटीबोला म्हणून "तू भला हुबिणीतून पाहू दिलस तर मी तुला माझी जप्पल देईन" तो बघेना तेव्हा तिने टापीचे आनिच दाखवले एका असे करीत करीत तिज आपला भग देण्याची गोष्ट करीपर्यंत ओटीको आपल हेकटपणा थ एंट दाखवत राहिला. एवढी तिच्याकडून भगा घेऊन वन निव्या हात वर तळी ठेऊन त्याने तिचून पलायन केल

डाकीण दृष्टीआन झाल्याबरोबर त्यान गवताचा भगा जगात घातला आणि तत्काल तो अदृश्य झाला। त्याच्या भगा-बरोबरचा भगाही अदृश्य झाला भगा ओटी-कोच्या भानशाना पारावार र हिना नाही तो नाचत जागडत गाडानल्या मोठ्या मत्सीन पोचला आणि तन्हेतन्हेच्या चिज-विचित्र शक्तीजमती करू लागला माणसाच्या डोक्यावरची आंभी झाली पाहू लागला काही हुकानातल्या वस्तूही एथान भस्माव्यस्त करून टाकल्या

रस्त्यावरून जाणारे लोक हा प्रकार पाहून घाबरून गेले आणि मिळत तिचे लपून हा चमत्कार पाहू लागल पाहता पाहता तो गल्ली निजून झाली एण चमत्कार चालूच हात त्याच वेळी त्या निजून रस्त्यावरून एक बडा असावी मोठ्या माटाने जाऊ लागला अचानक त्याला जागवल-आपला बापा कात कुपी-पिळला। तो बिहून मागे वळून पाहू लागला तोच त्याचा उजवा कात पिळला गेला। तो गरजन वळून चडाकड पाहू लागला त्यावेळी दाराच्या छिद्राभयन पहाण्याच्या अजनेला भसभरोबरच हसूहा येऊ लागले।

त्याच वेळी एक शंतकरी उर्वा वस्त्र खरेदी करत ती हातात घेऊन जात होता

अचानक त्याचा हातातले वस्त्र हुनत उडून भाग पाड्याच्या घटांरात पडलो

तुमच्या एका ठिकाणी भुकतेच एकदललं मास विक्रीला आले होते खरेदीला आलेल्या बायका भासे बिबडीत हास्या तिनकात एक माठा मासा चटकन् उडून हुंनत तरणू लागला भासे विकणारा त्याच्या भाग लगेला तो जेव्हा साय्याच्या जवळ पोचला तेव्हा तो मागा एकादम वारकन् खाली पडला आणि मुळाने माबून गला

अशा प्रकारे काही वेळ साड्या कन्यावर आटोको दमला आणि आपल्या घरो पाठा, तो दरेवाजातून आत आला आणि त्याने गवताचा भगा काढला, त्याबरोबर तो मुळ रूपान विसू लागला त्याची आई एकदम दबकळी कारण तिज त्याला आत घेताला पाहिल नव्हतं

आपला मुलगा शापल्यार त्या बाईन गवताचा भगा हातात घेऊन पाहिला, हा छो कसला धाणगडा कचयातला भगा हा। असे वाटून दिन तो चुलोट यकला काही भगातच भगा वळून हाक झाला

जाग झाल्यावर ओटीकोन भगा लूप शोधला आईला विचारल्यावर ग्रय्याची राख झाल्याचे त्याला कळलं ओटीकोला

फार वाईट वाटले. पण त्याचे विचार केला झाल्याचा शुभ त्याच्या राखेतही असू शकेल. मोठ्या भावने त्याने सर्व राख एका टोपल्यात भरली ती वेऊन घराच्या मागल्या बाजूला गेला. अंगावरचे सर्व कपडे उतकून तो राख ना सर्वांगाला फासू लागला त्याने पाहिल की जसजसा तो राख लावील तसतसा त्याच्या गर राखा भाग बदल्य होत राहिल्या त्याला पटन की झग्याचा गुण त्याच्या राखेतही आहं झाला सर्व शराराला काळजीपूर्वक राख चोपडून ओटीको पुणेंत अदृश्य झाला आपली व्यक्ति सफल मातली पाहून त्याला परमातंद झाला आता तो मुख्य

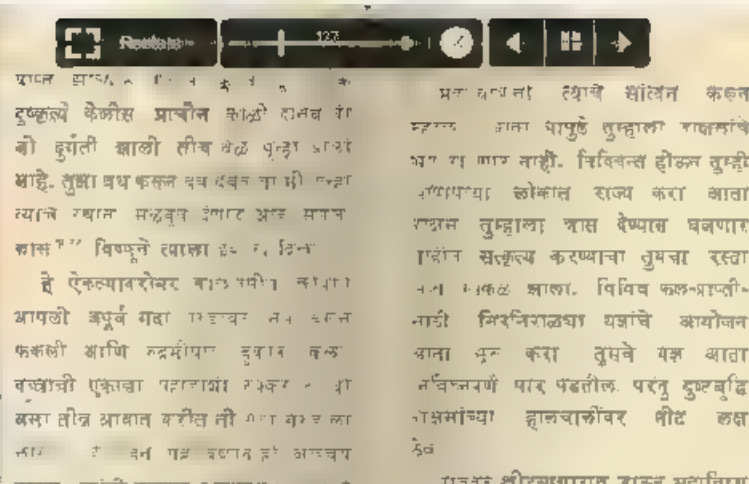
है पाहुन दुकानदार एकदम ओझला
घाबरून ओढ़ेको एकदम चतूत उभा
राहीला, त्वाला घाम फुटला। घामामुठे

पठलागावर भल्ल्या लोकांनी न्य
बीळखून पाण्याबाहेर क्षेत्रून वाढव न
त्याच्या उचढता शरारागावर कागळे गावतून
शावण्या प्रमुखाने निवारले- जाट का
तुम्ही अशी दुर्गति कशामुळे झाली र
अटोकाळा खवळ वाटली त्यान टम
डागिवाला कथा कथा मिळवला र लकावा
बागितले. त्याची हकीकत ऐकून मज्जा
हमून हसून मारकडा लठरी व मर र र
रहणार नू र डी क गाल्व कथवावला
प्रयत्न कराय लम र मुख तु

[illegible]

नंदय्य हंत हार कबी ऐव ! ऐकदा देवांना
प्राधान्य गज मिळाला व त्यांनी वानवांना
प्राधान्य मिळालेले नाही ही बातमी ऐकून
कालुष्यमी रागाने बेभान झाला. त्याने

“ गर्वामुलू तू सांडाबुड्ढा नसगारे भायग
करीत आहेय याचे काय फळ मिळल
माहीत आहे ? धूर-वीर कर्षाही गर्व
धरोत नसतो. परंतु ब्रह्मदेशकहन वर

हे ऐकल्यावरहीच बाळगशीत त्यांनी
 आपली कपूर्व गदा पाहिलीच तेव्हा
 फक्तही आणि नदमीपासु दुवाच वळत
 वळोची एकलता पाहिलीच तेव्हाच
 बसती तेंच आवात वरील ती गीत गीत ला
 त्याच तेव्हाच गीत बघताच हे अन्वय
 वाटत त्यांनी तत्काळ हलकावत तेव्हा
 गरीब लूप मांडी वेलेंत जाणि वाटतच
 यदशन अथक कळत त्या वळत वळत
 ताळत वळत गीती मरतच व हात छात
 टाकत तरीही त्या गीतमात्र गरीब
 वसेच्या तसे उजेच हाते व गीत गीत
 आरल पख दनबदा वळत फळत गीत
 त्या हलकावा शीतल वळत वळत
 गरीब मांडी मरत तेव्हाच गीत
 कळतच अन्वय गीतमात्र वळत अन्वय
 गीत व गीतमात्र गीतमात्र गीत
 सवा सवा वळत त्या गीतमात्र
 कळत

१०० श्रीरसागावश वाक्य महाविष्णु
आपल्या शिष्यांवर पट्टाळे व योगनिद्रेत
अन झाल

निष्पत्ती हो सकें होले उपरान्त केवाकडे पाहिजे व रयांना विचारले "तुम्ही कशासाठी आला अहात ? कुशल तर अहात ना ? राक्षसांच्या अत्याचारोंपासून मक्ते आहात ना ?"

ताही साथ व धर्म सुस्थिर आहेत. युगाचा कम मुख्यवस्थित घालू आहे. देवकार्ये धित्कार्ये उत्तम प्रकारे चालू आहेत सर्वजण व्याधिमुक्त आहेत. मानवांना पूर्णायु मिळत आहे. प्रत्येक नगर व गाव अपार जनसङ्ख्येने भरलेले आहे. परंतु भूदेवी व इतका भार सहन करू शकत नसल्यामुळे विलास करीत आहे. तेव्हा कोणत्याही प्रकारे वर्महात्मि न होत पृथ्वीचा हा भार कमी होईल असा अथवा आपण करायला हवा. म्हणूनच आपची अशी विनंती आहे की आपण मेघ पर्वतावर उजून आम्हाला आमचे कर्तव्य समजावून सांगण्याची कृपा करावी."

पुनरावर्ची हे विनिर्णय करून श्री महाविष्णू उठून बसले, आपण अगदीर ठीकठाक केले आणि उभे राहिले. पान आपली शस्त्रचक्र आणि आयुध धारण केले. नंतर गरुडावर बसून पठभरातच मेळविले. वर पोचले. विश्वकर्मापुत्रे अवलोकित करून अत्यंत भयंकर सभागृह तेथे होते.

मा शुभाग्रहाने मृगा उच्छ्वासाने महाविष्णू विराजमान झाले. बाल मर्दान आपापल्या स्थानांवर बसले. या अनेक दक्ष गंधर्व, सिद्ध, वियाधर, नाग इत्यादि जर्णस्थित होते.

माझ्या दुखी चेहऱ्याने भूदेवीह तब पोचली तिला पाहून सर्वांनी तिचे वास्तव्य केले. वायुदेवान हात उचलून सर्वांना सांगत होण्याचा इजारा देऊन भूदेवीला तिच्या आगमनाचा कारण समजवून निवेदन करण्याचा विनिर्णय केला.

आपणा सर्वांना माहोत्सव आहे. का राजांची संख्या सयोंदवाहू व हज्यामुट प्रज्यांना भारदाखाली मी दवळू नये. हा भार कमी झाला नाही तर मी जन्म शकणार नाही. श्री महाविष्णू मना मनावर घेतले तर हे कार्य सहजच सिद्ध होऊ शकेल. आपण सर्व व्यंजक अनेक आहतात. भूदेवीने व्याकुलनेने आपली कृपा साधितली.

भूदेवीने कथने ऐकून सर्व सभासभांनी आपसात विचारविनिमय केला व ते चर्चासत्राला म्हणाले—“भूदेवीची ही वयथा वया ५००० आपणा सर्वचि कर्तव्य आहे. आपण देवांस देण, सृष्टिकर्ता आहता. आपण पत्रावर घेतले तर भूदेवीचे दुख नसेल. अकाल तिची ही अवस्था नसेल. मजलास कष्टी आहता. सर्वांचे एक दूर कायें आपल्या हाती आहे. आपण अनेकदा एवढी कृपा करावी.

यावर वसुदेवान खर्भे राहून सभासभांना म्हणत—“एक विनंती आपणाकडील मी व महाविष्णू कवच समुद्रतीरावर झपून त्यांनी कर्तव्य करीत होतो. गंगेच्या तीरावर वसुदेवाच्या सुमारास भरती होऊन वसुदेवाच्या वर जाऊन आम्ही उब बसला. हाती तेथपर्यंत पोहोचला व पत्रावर दोघांवाही भिडवून टाकले. मी म्हणून त्याचा विचारले. हे तु काय करत असतो? शांत हो! समुद्र तत्काल क्षान झाले व मानवकृपात गंगेसह आपल्या वर जाऊन उभा राहिला. त्यावेळी मी मनातून हे विचार करून म्हणले. ‘तु जेना आपण राजाची रूप प्रकट केले. अहम म्हणू तू जाता पृथ्वीवर एका राजाच असे भारण करशील. माझे एकून तू तबडनीव शांत झालास. म्हणून तू

बसतू नावाने ओळखला जाशील. या गंगला आपली पत्नी बनवून तु आपले जीवन घालवशील.”

हे एकून सागर तपनेने म्हणाला—“महाराज पर्वकालात वायुच्या आघातामुळे फुगून भरती वणे हे तर माझ स्वभाविक लक्षण आहे. यांचे माझा अहवार किंवा दुर्धुडीचा काहीही भाग नाही. अशा परिस्थितीत आपण मला क्षाप देणे किंवा न उचित आहे.”

“वत्सा लाकळ्याच्या हतुनेच मी या गोष्टी बोललो. तू पवित्र भरत वंशाने जन्म घेतील. या गंगेपासून वसुदेवा अम्भ देऊन वसिष्ठाच्या हापातून त्याचा मुल

त. शीट गार्मंतर सत्यवती नावाच्या तरुणीचा वध वाढवणाऱ्या दोन पुत्रांचा जन्म देऊन वू त्या क्षरीराचा त्याग करतो.

याप्रमाणे त्या शंतनुचा एक पुत्र विचित्रवीर्य याहा धृतराष्ट्र व मनु यांना दोन पुत्र होतील काळांतराने पांडवांचा जन्म व पहिला पाच पुत्र होतील राज्यलाभसमृद्धी या शंभर व पाचांमध्ये युद्ध होणार आहे या युद्धात पृथ्वी-वराह सर्वे राने कामी येतील, अनेक लाख हस्ती घोडे व सैनिक मृत्युमुखी परतील अशा प्रकार पक्ष्यांचा व रानांचा वमी हाऊन भूदेवी मुखा हाईल करत.

पुत्र कन्याया स्त्रोच अशा पुत्रांचे परतीच्या उदरी व समाचा अस पंडु-पत्नीच्या डदरी जन्म घेणार आहेत.

ब्रह्मदेवाच्या तांडवी ही वार्ता ऐकून सर्वांनी त्याची स्तुति केली. त्याच वेळी तारकमुनिही त्या सभेत बसलेले होते. नारदमुनींनी वीणावादन करून गाणे म्हटले, श्री महाविष्णू व अन्य देवांना प्रसन्न वले व भग्न महाविष्णूंना म्हणाले— भगवान या सर्व देवांनी पृथ्वीवरील सर्व राजांचा व्रत करण्याचा जो संकल्प केला आहे तो आपल्या मदतीशिवाय कसा बरे सफल होईल ? यासाठी आपल्या एका

अंशाने पृथ्वीवर अवतरून जन्म घेतला पाहिजे हा अष्ट इतरांना उत्साह व प्रेरणा देईल तेव्हाच देवांनी याजलेले हे कार्य सिद्धीस जाईल याशिवाय या देवांच्या अशापासून उत्पन्न झालेल्या व्यक्तींना अशक्य असे एक कार्य आहे त्या बाबतीत चेतावणी देण्यासाठीच मी इतक्या जाहीने इथे आलो आहे. ते कार्य म्हणजे—देव व असुरांच्या युद्धात जे राक्षस आपल्या हातून मृत्युमुखी पडले, त्या सर्वांनी पृथ्वीवर मानद जन्म घेतले आहेत. श्रीरामाच्या हातून रावणाचा वध झाला पातकर त्याचा पुतण्या मधु नामक दैत्य व मधुचा पुत्र लवण या दोघांचा शत्रुत्वाने अंशमाच्या

आजने संहार केला. अनुष्णाने त्या मधुवन
वायक स्वऱ्याचे निर्मूलन करून त्या जागी
मधुरा नाकाची महानगरी निर्माण केली
मधुरेवर अनेक पिढ्यांनी राज्य करून
त्याचा विकास घडवला. सध्या तेथे
आदियुगातला कालनभी याने भोजवशी
राजा असून याच्या पुत्राच्या रुपात 'कंस'
या नावाने अत्म जेतला आहे. पूर्वजन्मातले
संस्कार अनुभूती त्याच्या नाभी वसनात
काहेत. आपल्या पिताला कैदेत टाकून तो
स्वतः राजा बनला आहे. कालनभीचे सर्व
मित्र कंसाच्या संवदाच्या रूपात जन्म
लेले. कालिन्धी उदावर, वृन्दावमात,
मधुरे व अन्य 'दिव्यांगी' पसरलेले आहेत.
काही राजा माण्योत्तिष्ठपुरात जेवून येऊन
नरकासुराचे सहायक बनून राहिले आहेत.
त्या सर्व राक्षसांचा संहार करायलाही
भोजनास अदृश्य मानवावतार धारण करवा
लायला.

हे सर्व ऐकून श्रीविष्णूंनी ब्रह्मदेवाकडे
बळत विचारले. 'मी असा प्रयत्न करायला

पार आहे. हा माणसूय दयाळू व दया
स्वाना अशी आपली योजना आहे ?

ब्रह्मदेवाने उत्तर दिले—“ह्याच्या
यज्ञाच्या गायी कश्यपाचे हरण व त्या
त्याच्या पत्नी अदिति व सुरभि यांनाही
गायी परत करावयाचा विरोध करू
नये. यज्ञाने साक्ष्याकडे याचद्वारे तक्रार केली.
मी कश्यप व त्याच्या पत्नींना मानवजन्म
दण्याचा शाप दिला. तोच कश्यप साधन
कंसाच्या गायीचा अधिपति बनला आहे.
त्याचे नाव वसुदेव कश्यपाच्या पत्नीही
देवकी व राहिली नावाने वसुदेवाच्या पत्नी
शाल्यमा असेल. यासाठी आपण आपला
अंग दाते भोगात विभक्त व वसुदेवाच्या
दोन गर्भाच्या गर्भात त्याचे धावा
करवावी आणि कृपया एवढे करू नये
ज्याने ‘पुत्रे’.”

सहस्रंशु ब्रह्मदेवाच्या या सूचनेने
सन्तुष्ट झाले. सभा संपली करून सर्वांचा
निरप हर्षन व पुन्हा आपल्या स्थानां
क्षीरसागरीकडे परतले.

एका रावात दोन शेतकरी रहात असत.
गांवातले सर्व लोक त्यांना चांगल्या प्रकारे
आठवत असत. त्यांच्यातला एक अगदी
साधारण आणि मंदबुद्धि होता.
दुसरा परकी लबाड होता. एकदा
तांदीत सायंकाळी यावसाला तो पुनः
कसबत रहात जसे.
मंदबुद्धिकाला शेतकरी फार गरीब होता.
त्याच्याबरोबर पुरेसे सावलाही नसे. शेत
कामासाठी त्याच्याबरोबर एकादे खचरही
नव्हते. एकदा त्याने आपला जतना काही
कंय तयार केले. ते काढून बाहेरून विकाने
असा त्याचा विचार होता. त्याने आपल्या
एका मित्राकडे जाऊन विचारले—“उद्या-
पुरती तुम्ही खचर घेऊन कामाला येतील ?”
‘बाह्य खचर काल दुपारपासून कुठे
गेल आहे त्याचा अजून पत्ता नाही’ मित्र
म्हणाला.

गावात एका कंजूस माणसाकडे असलेला
घोडा सातून येण्याचा तत्का त्या विचारे
मंदबुद्धिला दिला.
मंदबुद्धि कंजूस माणसाकडे गेला व
त्याला विचारले—“तुम्हा घोडा मग उद्या-
पुरती उधार देतील ?”
‘घोडा वेळ विचार करून त्याने
विचारले.’ घोडा दिला तर मला काय
देतील ?”
‘छट् मी फुकट विकत कोणाला काही
देण नही पाड्या घोड्याच भाड आहे.
रोजी पधरा सोपते!’” कंजूस म्हणाला.
साक्ष्याकडे सध्या पाचच भोवले आहेत.
काहींचे दहा मी तुला भोड्या दिवसांनी
देईन” मंदबुद्धि म्हणाला.
ते शेत मीगळ जतनाच वाचून दे
बाकीचे दहा भावावर मगच छोडा घेऊन
जा.” कंजूस माणसाने जट बातली

मंदबुद्धिने ही बट मान्य केली आणि मंडन त्याने पाच भोवळे आपण दिले

दुसऱ्या दिवशी सकाळी मंदबुद्धिने मित्र आपले खेजर घेऊन त्याच्या घरी आला आणि म्हणाला—“हे जे खेजर, काल मध्यरात्री ते आपण होऊनच परत आले तू आपला माल यावर लावून शहरात घेऊन जा”

“पण मी तर त्या कजूस माणसाचा घोडा ठरवून आलो” मंदबुद्धि म्हणाला

“माझ खेजर मिळाल्या ना, मग बाता पाडा कशाला?” मित्र समजावत म्हणाला

मी त्याचा पाच भोवळे आणऊ दिलेह, बाता मी ‘घोडा नको’ म्हणाली

तरा तो आपले परत देणार नाहीच मंदबुद्धिने आपली जखण मागितली

“अरेरे! आपण तर मलत्याच मंडन पीत सापडलो. आता काय कराच बरे? मित्राने काळजी व्यक्त करीत म्हटले

मंडका त्याच वेळी तो घुंते लबाड कोलकरी सेवे आला. सर्व हकीकत ऐकून घेऊन त्याने मंदबुद्धिका सल्ला दिला—

आपल्याला घोड्याची जरूर नाही—अम सांगून भोवळे परत घेऊन य—मनास कशाला? आपण घोडा कातासाठी वापरला

तर त्याला मंडरा भोवले कायचे हे कळू’ पण आपण जर घोडा वापरलाच नाही

तर त्याला आणऊ दिलेजे पाच भोवळे त्याने आपल्याला परत दिले पाहिजेत यात विषयासारखे काय आहे. सो तुला

मदत करतो हवी तर!”

“सल्ला तर त्याला पाहूनच मीही वाटते बाबा!” मंदबुद्धि म्हणाला

“चल माझ्या बरोबर, पाहू कसे आपले परत देत नाही ते!” असं म्हणून तो

घुंते माणूस मंदबुद्धिका बरोबर घेऊन तिघांला

हा तमाशा पहायला म्हणून मंदबुद्धिका मित्रही बरोबर घेला

शिपाया बरोबर पाहून तो कजूस म्हणाला “बोळा, काय सेवे केतल?”

बांदोबा

घोड्या मंडी आलीय तुला घोडा कडय? त्या घुंतेने विचारले.

ता काय समोर आहे दिसत नाही? पण वार्कडे दहा भोवळे मिळाल्याशिवाय

मी पाडा मंडीच देणार नाही.” कजूस उभारला

घडनड का करायीत? आम्हाला पाडा बरोबर होईल वा नाही नीट पाहू ते

घुंते बोलला

“घोडा बरोबर होईल की नाही—ही काय मानगड! घोडा हा घोबाच आहे

मी बरोबर होतो वगैरे अस काही तसत कजूस म्हणाला

‘बास! तुला फक्त हतकंच माहीत आहे न? बाता मान्नी माणून पाहतो.”

घुंते म्हणाला

“पहा रे कुक्यासाठी कमीत कमी दोन वितीनी जागा हवी मी कुक्या माण वरलो

तर माझ्या मागे माझी मायको बसू लकेल रला एक बीत आणि टिचसर हतकी जागा

आणि बायकोला दोन वित जागा हवी आता तुझी बायको तुझ्यापुढे वसेल. तिला

दोन विती आणि एक दिजसर जागा आलाच. आणि कुक्या बुला नाही जागा

हवीच की! तुज्या कुक्या लहानग आहे, ‘तला आपण घोड्याच्या मानेवर बसवू आणि तुझा सर्वात छोटा, तिच्या मांडीवर

बांदोबा

बसेल.” असे बोलत हाताने माथं घेत तो समजावून सांगत रहिला.

दुसऱे हे ऐकताना त्या कजूस माणसाचा जोष अर्धा-वर्धा होत होता तो एकदम

ओरवून म्हणाला—“बास करा हे सगळे काय होऊ विका फिरलय काय ? घोडा

इतक्या सगळ्यांना नऊ घाकेल का ?”

“ए, ते घोडा पाहून घईल, तो त्याचा-प्रश्न आहे. आपचा प्रश्न आहे—आम्हा

संबंधण बोड्यावर बसून तीर्थयात्रा करू सक की नाही?” घुंते म्हणाला.

‘म्हणजे? तुम्ही संबंधण माझ्या बोड्यावर बसून तीर्थयात्रा करणार?”

आश्चर्याने कजूस माणसाने विचारले

५३

आम्हाला थोडा पाल होईलच, पण थोड्यावर जागा पुरेशी आहे" धूर्त बोलला. वा वा, बर झालं आधीच साहित्यस, माझा थोड्याचा जीव दाखला. मी आपला थोडा तुम्हाला भाड्याने देत नाही 'कजूस' घडवला.

"तू वक्तव दिल आहेस आता ते मोडणं बरोबर नाही..." अस बोलत मदबुद्धिकडे वळून तो चतुर म्हणाला "अरे, मी तुम्हाला आईला विसरलोच! तिला कुठे बंद पडलाय? शिवाय कोकणाचा अन् कच्च्या यांच्यासाठी जागा कुठाय?" निराश होत धूर्त म्हणाला.

जाला तर त्या कजूस भाणसाचं डोकंच तारलं! तो ओरडून म्हणाला—'माझ्या थोड्याला नाकून टाकायचा विचार दिल-तोय तुमचा! बाटेल ते झालं तरी मी माझा थोडा तुम्हा लोकांना देणार नाही"

तू थोडा, दिला नाहीस तर आम्ही कोर्टात खरला भूक कळत?" धूर्ताने धमकी दिली

"तुम्ही आपले पाच थोपळे त्या. मला हा सोदा करायचा नाही" कजूस म्हणाला. "आपली अट तर पंधरा थोपळांची होती, तू पांच थोपळांची गोष्ट कशी करतोस? ही तर थोडा फसवणूक आहे धूर्ताने विचारले.

"तुम्ही तर मला पाचव दिले ना?" कजूसने विचारले

"तू काय पाच थोपळे घेऊन थोडा सुपुर्त केलास का? पंधरा थोपळे घेऊनच थोडा देण्याची गोष्ट केली होतीस ना? आता तुला व्यवहार पोट्याचा असेल तर पंधरा थोपळे दिले पाहिजेत." धूर्त म्हणाला.

कजूस धावत घरात बॅला, पंधरा थोपळे बाहेर बाणून म्हणाला—"हे घेऊन या. तुम्हाला आणि या सौष्टालाही रामराम! माझा थोडा तुम्हाला देण्याची आता माझी मूळीच इच्छा नाही"

यानंतर ते विचजन पधरत थोपळे घेऊन तिथून निघून गेल

सौराष्ट्री वाई

[९]

एवढी व प्रियवरा धोनी धूताच्या जोरातील झुयारात प्रवेश करून आतून कडी लावली. यानंतर थोड्या वेळाने धाववासी परत येऊन पहातात तो ते दोघंही गायब झालेले होते. त्या सर्वांनी तिरकी झाडे-झुपे व इतर ठिकाणी रूप शोधले पण रड्यांचा कुठेच पत्ता न लागल्याने ते या निर्णयावर पोचले—परदेशी हा कोणी सामान्य माणूस नाही देवाचा अंश धारण करणारा कोणी भवतारा पुरुष आहे

या विचित्र घटनेमुळे विस्मित होऊन जव-विजय आता पुढे काय करावे याचा पळवून नेले आता मी माझ्या बहिळाना सांगेन की तूच मला त्याचा हातून सोडवून आणि त्यांना तेवून हाकलून देत बसकी दिली आम पासून वहा वर्षांपर्यंत या देशीक

जतनपण गावाच्या आसपास फिरकलात तर वहा जीव जाग्यावर रहाणार नाही" इकडे झुयारात प्रवेश केल्यानंतर यावेळचा प्रवास प्रियंवदेला फारसा नासाचा वाटला नाही, कारण एकतर पन्देशी बरोबर होता व दुसरे म्हणजे ज्ञान्यापिण्याच्या वस्तुव्री बरोबर होत्या 'राजवाड्यात गेल्याबरोबर आपल्याला काय करावे लागेल?' परदेशी माचसाने विचारले

"या वेळेपर्यंत राजधानीत फक्त पळवून नेले आता मी माझ्या बहिळाना सांगेन की तूच मला त्याचा हातून सोडवून आणि त्यांना तेवून हाकलून देत बसकी दिली आम पासून वहा वर्षांपर्यंत या देशीक

"बसुधरा"

“पण हा तर पूर्ण अन्याय आहे. तू तर पूर्वीच पहारेकरी जम माका विवाहाचे आग्रहासन घेऊन चुकली आहेस.” परदेशी म्हणाला.

“तुला पाहीपर्यंत माझा मनात रोख होते. पहारेकऱ्याने माझे प्राण जाचवले होते. उपकाराची फेड म्हणून मी तो निर्णय घेतला होता, पण माझे त्याच्यावर ‘प्रेम’ असे नव्हते.” प्रियंवदा उत्तरली.

बोडा वेळ विचार करून परदेशी म्हणाला—“माझ्या मुण्टीने पहारेकऱ्याची तुझा विवाह अधिक न्याय्य होईल.”

हे ऐकून प्रियंवदेच्या मनाचा यातना झाल्या. चिंतित होऊन तिने विचारले—

“माझ्याची विवाह करणे तुला परत नाही का?”

“का बरे परत नवेल? तू सांगितले होतेस की तुझा विवाह एका सामान्य माणसाची होईल—असा तुझ्या जन्मकुंडलीत योग आहे. हे कळल्यापासून एक सामान्य माणूस वगळे अशी इच्छा माझ्या मनात जाणूत झाली. आणि या स्वार्थी विचारा-मुळेच माझ्यात असणाऱ्या अद्भुत शक्ति नाहीसा झाल्या. हिमासपात तर करणाऱ्या माझ्या शूकनी मला सांगितले होते की—अपकार करणाऱ्यावर ही तू उपकारण कर. कोणत्याही परिस्थितीत कधीही स्वार्थाचा विचार करू नकोस. पण मी त्याच्या उपदेशाविरुद्ध बाबलो.” असे म्हणून परदेशी जरा बाबला व पुन्हा बोलू लागला—“काहीही असे. माझ्यामुळे जमवर अन्याय होता काय नव्हे.”

प्रियंवदा यावर कोही बोलू शकली नाही. तिने कसात असे ठरवले की राज-वाड्यात बोलल्यावर जमला बोलवून घ्यायचे, त्याला सवें हुकूमत सानायची आणि त्याच्याच तोंडून ‘मी परदेशीची विवाह करावा’ असे वदवून घ्यायचे. त्याने जर परवानगी दिली नाही तर आपण कोणाशीच, कधीच लग्न करायचे नाही.

काही दिवसांच्या प्रवासानंतर एका रात्री प्रियंवदा आपल्या रायनकक्षात येऊन पोचली. तिने परदेशीला झुचवले की त्याने प्रियंवदेकडून सूचना मिळेपर्यंत भुवारातच रहावे.

यानंतर प्रियंवदेने आपल्या रायनकक्षा-तली घंटा बाबळली. दुसऱ्याच क्षणी बहू दगडी धावत तिच्यालगत पोचल्या. राज-कुमारी परत झाल्याची बातमी काही सगातच अंतःपुरात पसरली. राजा कीर्तिसेन व राणी कांतिसतीही धावत आले.

राणी कांतिसती प्रियंवदेला मिठीत घेऊन म्हणाली—“माझी राणीवटी तू! कुठे होतीस इतके दिवस? काय संकट आले तुझ्यावर! सांग ना ग बाळा!”

“आई, ही सगळी एक रामकथाची आहे. मी ती सावकाशीने सांगेन. जगोदर माझ्या महालाच्या सवें पहारेकऱ्यांना बोलावून घे.” प्रियंवदा म्हणाली.

राजा कीर्तिसेनने ओठखले की राज-कुमारी काही विशेष कारणातून सर्वांना बोलवत आहे.

अंतःपुरावर पहान्यासाठी एकून बीस पहारेकरी होते. त्या सर्वांना ताबडतोब बोलावले गेले. परंतु त्यात जय गण्ठा ।

प्रियंवदेने आज्ञेप्रमाणे विचारले—“पिताजी, यात जय नावाचा एक पहारे-

करी जसामला बाहिजे, कुठे जाई तो?” पहारेकऱ्यांच्या घरदाराने सांगितले—“सुवराजी, जयच्या लग्नाचा बालरपुढा होणार आहे. म्हणून तो चार दिवसांच्या रजेवर आपल्या भावी गंडा आहे. उद्या तो हजर होईल.”

हे ऐकून प्रियंवदेला आनंद झाला. दुसऱ्याच क्षणी तिने जांभई देत म्हटले—“मला क्षुप क्षोप येत आहे. आता मी निघांती येणार आहे.”

बाबर सर्वजण तिच्या महालाबाहेर निघून गेले. दवाखोरीवर तिने भुवारात जपलेल्या परदेशीला बाहेर बोलावून ही बातमी सांगून निघारले—“आता तरी

माझ्याशी विवाह करायला तुम्ही इच्छित नाही ना?"

"प्रभव आपल्याला ही गोष्ट माहीत करून घ्यायला हवी की जय हे लग्न स्वतःच्या इच्छेनेच करीत आहे की दुसऱ्या कुळाच्या बळपणाने. आणि दुसरे म्हणजे त्याने स्वतः मनापासून आपणा देशाच्या विवाहाला संमति दिली पाहिजे." परदेशीने आपली अट सांगितली.

नंतर प्रियंवदेने त्याला परत भूयारात पाठवले. दुसऱ्या दिवशी उद्यानात हजर रहाण्याबद्दल जयला निरोप पाठवला गेला. उद्यानात पोचल्यावर कोवतीत हकीकत न सांगता प्रियंवदेने जयला विचारले-

"तू कुशल आहेस ना? मी ऐकले की तुझा विवाह ठरला आहे. खरी गोष्ट आहे ही?"

"खरीच आहे राजकुमारी, आपण मला क्षमा करानी. त्या विरसो काही दिवस न करताच मी आपणाशी काहीतरी बोलून गेलो. या विवाहाबद्दल माझी फार दिवसां-पातूनची इच्छा होती. आणि आता तर मूर्त हो निश्चित झाला." जयने सांगितले.

यानंतर जयला त्याच्या कामाला पाठवून प्रियंवदा भूयारातल्या परदेशीला भेटली व त्याला जयचा निर्णय तिने कळवला. विचारले-"आता तुम्ही अट पूर्ण झाली. माझ्याशी विवाहाला तुम्ही समत आहे?"

यावेळी त्याने विवाहाला मान्यता दिली. यानंतर प्रियंवदा त्याला आपल्या माता-पित्यांकडे घेऊन गेली. तिने खोटेच सांगितले की-"मी भूयाराचा शोबट कूटे आहे हे महात्मासाठी गेले होते." परंतु त्यापुढील हकीकत मात्र तिने खरोखरीची सांगितली.

परदेशीने प्रियंवदेला जी मदत केली ते ऐकून राजा फारच प्रसन्न झाला. तो परदेशीला म्हणाला-"तू माझ्या मुलीसाठी आपल्या खद्दूत शक्तीचा स्थान केलास व एक सामान्य भाणूस बनलास. मी तुला संबंध राज्य बसिस दिले तरी तुम्ही

नकसानधरपाई मी फक्त शक्कार नाही हे ऐकून मंदहास्य करीत परदेशी म्हणाला-"महाप्रभु, अपकार करणाराचा उपकार करण्याबद्दल व वाईटाचे चांगले करण्याबद्दल मला जे पुण्य प्राप्त झाले त्याच्या फलस्वरूप मला राज्य व राजकुमारीही मिळत आहे. राजा वनत्पावर स्वाध सोडून मी अवतेच कल्याण हेच माझे प्रमुख कर्तव्य समजून.

राजा कीर्तियेन थोडा विचार करून म्हणाला-"प्रजेचे कल्याण हेच राजाचे प्रमुख कर्तव्य आहे असे माझंही मत आहे. तू मनसा-वाचा-कर्मणा प्रजाहितासाठी सिद्ध अलशाल तर त्यासाठी माझ्या अनुमतीची जरूरी आहे असे तुला का नटले-हे मला समजत नाही. तुझ्या मनात असा धंदेह का बाबा?"

"आपल्या राज्यात शतनंदन नावाचे मुलं लोकांचे एक गाय आहे एकाद्या राज्यातली प्रजा अशी मूळ असेल तर एक गोष्ट सहज लक्षात येते-त्या राज्याचा

शासक आपले कर्तव्य योग्य रीतीने वजावत नाही" परदेशीने म्हटले.

"तू माझ्या मुलीशी विवाह केलास की आ देशाचा राजा बनणार आहेस. शतनंदन गारकी आणिजीही गावे जाधून तिथल्या प्रजेवर योग्य संस्कार करून त्याचा मखंमणा दूर कर." कीर्तियेनने आपला विचार मांडला. परदेशीने विवाहाला संमति का दिली हे प्रियंवदेच्या जाता लक्षात आले या विवाह देशाच्या लोकांना उत्तम नागरिक बनवण्याचा त्याला उद्देश तिला कळला.

त्याबरोबर परदेशीसमोर गडबे टाकून गद्गद स्वराने ती बोलली-"आपण सामान्य वधित नाही आहात. आपले शासन पुढल्या पिढीसाठी 'एक आदर्श' म्हणून राहील."

यानंतर प्रियंवदा व परदेशी यांचा विवाह झाला. 'उपकास्तेन' नावाने त्या विशाल देशाचा एक आदर्श शासक म्हणून तो प्रसिद्ध झाला. प्रजेसाठी जनक कल्याणकारी योजना त्याने अंमलात आणल्या.

(समाप्त)

बाबोबा

दीर्घायुचाचो मुरकुत्या

विलासपुरी नगरांत श्वेतनंद नावाचा राजा राज्य करीत होता. एक दिवस आरवात पाहता त्याला आपल्या वेड्या-नर एक-दोन मुरकुत्या दिसल्या. त्याला काळजी वाटू लागली की-आपण आता म्हातारे होत चाललो.

अनेक प्रसिद्ध वैद्यांनी मुरकुत्या बाल-वप्याचे आश्वासन देऊन राजाला अपार पैसा खर्च करायला लावला, तसेत-हेची औषधे बनवून दिली. श्वेतनंदनेही मोठ्या विश्वासाने ती औषधे घेतली. तरीही तो जेव्हा आरवात पाहू, तेव्हा आपल्या मुरकुत्या आणखीच मोठ्या झालेल्या त्याला दिसत! यामुळे तो दुःखी व दुर्बल होत चालला.

एक दिवस मंत्री मुकुन्दवर्माने राजाला म्हटले- "महाराज, आपल्या वयाची गवास संपेही अजून पुरी झाली नाहीत. आपण

असे दुःखी रहावे हे योग्य नाही. माझ्या असे ऐकित आले आहे की, मुवर्ण-नगरमध्ये राहणारा मलयज नावाचा वैद्यराज 'कायकल्प-चिकित्से'त फार हुशार आहे. आपल्याला 'तत्त्व दिसावे' असे वाटत असेल तर हाच एक आहार आहे."

श्वेतनंद आपली अनिच्छा व्यक्त करीत म्हणाला- "मुवर्णनगराचा राजा सिंहवर्मा हा आपला प्रबल शत्रु आहे. मलयजाकडून उपचार करून घेण्याला तो जरूर विरोध करील."

"आपण या उपचारासंबंधी गुप्तता राखू. राज्यात कोणालाही याबद्दल काही कळणार नाही. धनिक व्यापाऱ्यांचा श्रेष्ठ करून आपण स्वतःच मुवर्णनगरात जाऊ आणि मलयजाकडून चर्चा करू." मुकुन्दवर्मा म्हणाला.

प्रसाद बर्वे

हा निर्णय घेऊन राजा आणि मंत्री वेग बदलून मुवर्णनगरकडे निघाले. वाटेत गाणे गुणगुणत झाडावाली बसलेला एक म्हातारा त्यांना दिसला.

त्याचे शरीर कुकुर झालेले आणि चेहरा मुरकुत्यांनी भरून गेलेला होता. तरीही तो अत्यंत आनंदी, तरतरीत दिसत होता. हे पाहून राजाला फार आश्चर्य वाटले.

त्याने मन्थाला विचारले- "वाला इतका आनंदी पाहून मला आश्चर्य तर वाटत आहेच पण असूयाही वाटत आहे. आपण आताच त्याच्या प्रसन्नतेचे कारण जाऊन घेऊ."

असा निवचय करून दोघेही त्या वृद्धा-जवळ पोचले. राजा श्वेतनंदाने त्याला विचारले- "तुम्ही तर अगदी वृद्ध दिसता. तरीही एकाद्या तक्रणावारखे आनंदी दिसत आहात, पांजे गात आहात, हे कसे काय?"

तीक्ष्ण दृष्टीने राजाकडे राखून रहात तो विचारू लागला- "मी काय म्हातारा झालोय? तू हे निश्चितपणे कसे म्हणू शकतोस?"

श्वेतनंद हसून म्हणाला- "तुझ्या वेड्या-बरोळ मुरकुत्या व वृद्ध गेलेले शरीर पाहून कोणीही सहजपणे तू अगदी म्हातारा आहेस हे ओळखू शकेल."

"वेड्यावर मुरकुत्या! वृद्धेला देह! ही चिन्हे तर मी साठ वर्षांचा असल्याचा म्हणजे चाळीस वर्षांपूर्वी-एक दोन वेळा आरवात पाहिली होती पण त्यानंतर मला तर त्याची आठवण मुळा नाही." वृद्ध उत्तरला.

हे ऐकून श्वेतनंदाने आपल्याने विचारले- "म्हणजे? आता तुमचे बंधू संतरपेक्षा अधिक आहे?"

वृद्धाने मान हलवून स्वीकृति दर्शविली. आता राजाने आपली ओळख दिली, आणि त्याबरोबरच आपण मुवर्णनगरकडे का जात आहोत हेही सांगितले.

वृद्धाने हसून म्हटले- "महाराज, काय-कल्प चिकित्सेसाठी इतक्या दूर जाण्याची

आश्चर्यकता नाही ती चिकित्सा मला माहित आहे" असे म्हणून त्यान राजाच्या कानात काही सांगितले.

सर्वसद हसन श्वेतनदाने आपल्या भेंतो तूय काही सुवर्णमुद्रा काढल्या न त्या वृद्धाला देऊ लागला.

परंतु वृद्धाने त्या मोहरा घेण्यास नकार दिला व म्हटले-"महाराज, आपले दर्शन घडेल अशी मला स्वप्नातही कल्पना नव्हती. मी धन्य झालो. हेच बक्षिस मला पुरेसे आहे. म्हणून आपण देत असलेल्या मुद्रा मी स्वीकारू शकत नाही."

यानंतर राजा व मंत्री आपल्या नगराकडे परतले. परंतु कुठल्याही उपाय न करताच राजा त्या दिवसापासून अत्यंत प्रसन्न व उत्साही दिसू लागला. या परिवर्तनाचे कारण मंत्र्याच्या लक्षात आले नाही. एक दिवस त्याने विचारले-"महाराज, वृद्धाने आपल्या कानात काय गुणित सांगितले ते आपण मला सांगाल? तेव्हापासून आपली चिंता जाऊन आपण खूपच प्रसन्न दिसता!"

श्वेतनदाने म्हटले-"बाळत्या वयामुळे शरीरात होणारे परिवर्तन पाहून व्याकुल होण्यामुळेच आरुग्ध कमी होते. परिवर्तनाचा विचार न करता जो आपले मन प्रसन्न, आतदी ठेऊ शकतो, त्याचे आरुग्ध आणोआण वाढत जाते. त्या वृद्धाने माझ्यावर कायाकल्पाचा जो उपचार केला तो हाच." राजा म्हणाला.

"आपण मला जो बहुमूल्य सल्ला दिला त्याबद्दल आपले कसे आभार मानू? मी आत्रपर्यंत किती तरी प्रसिद्ध वैद्यांचा सल्ला घेतला, मूलवान औषध घेतली, पण कशाचा ही काडीचा उपयोग झाला नाही. माझी व्यथा वाढतच गेली. आपण पूर्वीच मला भेटला असता तर किती बरे झाले असते असो.

आपल्या सेवेबद्दल फूल ना कुलाची पाकळी म्हणून या सुवर्ण-मुद्रा मी आपणास देतो. कृपया यांचा स्वीकार करा. म्हणजे मला संतोष होईल. वैद्यराज, नाही म्हणू नका." अजिजीने राजाने विनंती केली.

